

Vlado Valenčič

SLOVENŠČINA V URADIH IN V URADNI PUBLICISTIKI
OD SREDE 18. DO SREDE 19. STOLETJA

I

Do srede 18. stoletja se avstrijska državna oblast ni ukvarjala z vprašanjem uradnega jezika oziroma z vprašanjem, v katerem jeziku naj državni organi občujejo z ljudstvom. Uprava in sodstvo sta bila v rokah deželnih stanov, mestnih avtonomij in zemljiških gospodov, ki so jezikovna vprašanja reševali pragmatično po lokalnih razmerah in potrebah ter po svojem predudarku. Razmere so se spremenile z upravnimi in sodnimi reformami Marije Terezije, s katerimi so bila uvedena za upravo dežel nova državna oblastva, za sodstvo pa je država organizirala nove sodne organe kot glavne sodne instance v deželah. Istočasno so bila uvedena tudi okrožna glavarstva (kresije) kot vmesni državni upravni uradi med reprezentanco in komoro, ki je bila državni organ za območje dežele, ter med zemljiškimi gospodvi oziroma mestnimi avtonomijami kot krajevnimi gospodvi.¹ Naloga okrožnih glavarstev, ki so bila organizirana po vzoru takih uradov na Češkem in Moravskem, je prvotno bila uprava vojaških, davčnih in kameralnih zadev (militare, contributionale, camerale) na njihovem območju. V njihovo področje je sodilo tudi reševanje podložniških pritožb zoper svojevoljne in neupravičene obremenitve s strani zemljiških gospodstev. Skrbela so za izvajanje predpisov višjih državnih oblastev, za vzdrževanje javne varnosti in za splošno blaginjo. Ker so se reforme pozneje razširile na šolstvo, ceste, trgovino, obrt, kmetijstvo, podložniške zadeve, cerkev itd., se je dejavnost okrožnih glavarjev sčasoma raztegnila na vsa glavna upravna področja.² Kot državni organi prve stopnje so imela okrožna glavarstva v uradnem poslovanju neposreden stik s prebivalstvom.

Na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Goriškem so bila okrožna glavarstva uvedena v letih 1748 in 1749. Kranjsko je bilo razdeljeno na tri okrožja z okrožnimi glavarstvi v Kranju, Novem mestu in Postojni; okrožno glavarstvo za Gorenjsko je bilo po dobrem letu preneseno iz Kranja v Ljubljano. Štajerska je imela pet okrožij, v slovenskem delu dežele sta bili okrožni glavarstvi v Mariboru in Celju. Koroška je prvotno imela okrožna glavarstva v Beljaku, Celovcu in Velikovcu; glavarstvo v Velikovcu je bilo pozneje ukinjeno. Na Goriškem sta bili ustanovljeni okrožni glavarstvi v Gorici in Gradški, kjer pa je bilo kmalu opuščeno in je ostalo le v Gorici.³

¹ S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 367 sl.; *Zgodovina narodov Jugoslavije*. Druga knjiga. Ljubljana 1959, str. 800 sl.

² AS, *Reprezentanca in komora*, *Knjiga resolucij 1748*, fol. 11' in 67'; B. Rieger, *Kreisverfassung in Böhmen (geschichtlich)*, *Oesterreichisches Staatswörterbuch*, Zweiter Band, erste Hälfte, Wien 1896, str. 475 sl.; A. Luschin von Ebengreuth, *Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte*, Bamberg 1899, str. 518; A. Huber, *Oesterreichische Reichsgeschichte*, Wien 1895, str. 190 sl.

³ AS, *Reprezentanca in komora*, *Knjige resolucij*, *Registraturne glavne knjige*, *Repertoriji k registraturnim glavnim knjigam 1748 sl.* — Vilfan, n. o. m. str. 576.

Večina okrožnih glavarjev na Kranjskem je izšla — sodeč po njihovih imenih — iz vrst deželnega plemstva in deželanov, zlasti v začetni dobi teh državnih organov.⁴ V sosednih deželah ni bilo drugače. Na Češkem so nekaj časa mogli tudi komisarji pri okrožnih glavarstvih postati le pripadniki gosposkega in viteškega stanu s češkim inkolatom, mesta adjunktov, ki niso bila vezana na komisarska mesta, pa so smeli zasesti nižji plemiči in meščani. Prvotno menda ni bilo posebnih predpisov glede strokovne usposobljenosti okrožnih glavarjev in komisarjev. Nekateri izmed okrožnih glavarjev na Kranjskem so pred vstopom v upravno službo bili v vojaški službi. Pri kompetentu za mesto kresijskega adjunkta leta 1764 je omenjeno, da je študiral pravo. Po cesarski resoluciji iz leta 1766 je kandidat za službo pri okrožnem glavarstvu moral imeti izpit iz policijskih in kameralnih znanosti.^{4a} Ob reorganizaciji okrožnih glavarstev pod Jožefom II. je bila odpravljena predprava deželnih stanov in plemstva za mesta okrožnih glavarjev in komisarjev; vrata uradov so bila načeloma odprta za vse državljane. Tedaj so bili postavljeni tudi kvalifikacijski pogoji za okrožne glavarje. Od leta 1784 naprej je bil potreben dokaz o dovrstitvi pravnega študija.⁵

Reprezentanca in komora, takratno državno oblastvo za vso Kranjsko, ni imela neposrednega stika s prebivalstvom, temveč je z njim občevala s posredovanjem okrožnih glavarstev. Za njeno vodilno uradništvo se sicer ni postavljalo vprašanje znanja slovenščine, vendar je občutila potrebo, da ima med uradniki tudi take z znanjem slovenskega jezika. Predsednik reprezentance in komore je leta 1750 dvornim oblastem predlagal povišanje plač uradnikov tudi z utemeljitvijo, da jih je v Ljubljani težje dobiti, ker morajo razen nemščine in latinščine biti večji italijanščine in pogosto še deželnega jezika, to je slovenščine. Nekateri uradniki najvišjega državnega oblastva v deželi so torej morali znati slovenščino, ki je v pismenem uradovanju niso uporabljali, vsaj v govoru. Drugače je bilo z italijanščino. Ker je bila v območju kranjske reprezentance in komore Goriška z Gradiščansko ter avstrijska Istra, od koder je prihajalo mnogo italijanskih spisov, je bilo uradnikom potrebno znanje italijanščine. Zdi se, da so znanje italijanščine in slovenščine pričakovali predvsem od pisarniškega ne pa vodilnega uradništva. V predlogu za nastavitve koncipista, registratorja, adjunkta in zapisnikarja pri svetu reprezentance in komore je njen predsednik poudarjal zlasti, da je kompetent zmožen vseh jezikov, ki so potrebni, posebno pa italijanščine.^{5a}

Okrožni glavarji in drugi uradniki, ki so bili domačini, so običajno poznali jezik ljudstva. V deželah, naseljenih s slovenskim prebivalstvom, bi morali poznati slovenski jezik. Brez znanja slovenščine se uradništvo okrožnih glavarstev ne bi moglo sporazumevati s prebivalstvom, ki ni poznalo nemškega jezika. Takratnim razmeram je gotovo zadostovala možnost ustnega sporazumevanja, za katero ni bilo potrebno, da bi uradništvo do popolnosti obvladalo jezik ljudstva. Zato glede njihove jezikovne usposobljenosti najbrž niso postavljali posebnih zahtev. Verjetno se višjim oblastem, ki so izbirale

⁴ A. Globočnik, Uebersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain, Ljubljana 1893, str. 12, op. 1 vsebuje imena okrožnih glavarjev v Ljubljani, Novem mestu in Postojni, ter str. 129 sl., kranjsko plemstvo in deželane.

^{4a} AS, Deželno glavarstvo, škatla 8, Lit. C-No. 1.

⁵ Rieger, n. o. m. str. 486 sl.

^{5a} AS, Reprezentanca in komora, škatla 169, Herbersteinova poročila 1750, II. del, 11. 11. 1750; škatla 171, Herbersteinova poročila 1752, I. del, 30. 1. 1752.

okrožne uradnike, niti ni zdelo potrebno, da bi v deželah naseljenih s Slovenci vsi okrožni uradniki poznali slovenščino. Zadovoljile so se že, ako so bili pri vsakem okrožnem glavarstvu na voljo tudi uradniki z znanjem slovenščine za opravljanje uradnih poslov s strankami, ki niso razumele nemščine. Zato se je dogajalo, da okrožni glavarji in njihovi namestniki včasih niso znali slovenščine. Leta 1761 je gorenjskega okrožnega glavarja nadomestoval pl. Clafenau, ki je pozneje postal okrožni glavar. Po izjavi reprezentance in komore je bil slovenščine popolnoma nevešč in zato nezmožen za uradovanje s strankami. Bilo je potrebno, da je imel za pomočnika uradnika z znanjem slovenščine, kajti pri velikem delu uradnih poslov okrožnega glavarstva je imel opravka z meščani in podložniki, ki niso poznali nobenega drugega jezika; tudi največ zasliševanj je potekalo v slovenščini. Kljub pomanjkanju sposobnosti za opravljanje službe v slovenskem okrožju je reprezentanca in komora leto pozneje predlagala cesarici, naj pl. Clafenau imenuje za okrožnega glavarja. Ob tej priliki je poudarjala njegovo petletno brezplačno službovanje in neutrudljivo pridnost, neznanje slovenščine ni bilo omenjeno. Ne manjka pa tudi primerov, ko so prizadeta državna oblastva pokazala, da se zavedajo potrebe znanja slovenščine pri uradništvu okrožnih glavarstev. Leta 1767 je deželno glavarstvo priporočalo nastavitve kompetenta, ki je imel potrebno usposobljenost v policijskih, kameralnih in finančnih znanostih, kot adjunkta pri gorenjskem okrožnem glavarstvu tudi zato, ker je kot deželni domačin bil več za to službo tako potrebnega kranjskega jezika. Za uradnika gorenjskega okrožnega urada je bil leta 1773 nastavljen nadporočnik, ki je imel pravne študije in je popolnoma obvladal kranjski, hrvaški, latinski in italijanski jezik. Izmed treh kompetentov za uradnika pa je okrožno glavarstvo v Postojni predlagalo prosilca, ki je bil več v notranjskem okrožju običajnega ilirskega in italijanskega jezika (okrožje je obsegalo tudi del Istre) in bi bil zato sposoben opravljati pogosta zasliševanja. V prošnji je navajal, da popolnoma obvlada kranjski, hrvaški, ilirski in italijanski jezik.⁶

Na Češkem so v drugi polovici 18. stoletja načeloma zahtevali znanje obeh deželnih jezikov, nemščine in češčine, toda dopuščali so nekatere izjeme v nemških oziroma pretežno nemških okrožjih.^{6a} V teh so neznanje češkega jezika radi spregledali. Čeprav je s centralizacijo državne uprave germanizacija državnih uradov napredovala, je prosvetljeni absolutizem moral upoštevati jezik ljudstva, potem ko si je postavil za nalogo, da pospešuje njegovo gmotno in kulturno blaginjo. Dokler so postavljali za okrožne glavarje in komisarje predvsem domačine, najbrž ni primanjkovalo uradnikov, ki so poznali jezik prebivalstva. To se je spremenilo z drugačno prakso pri nastavljanju uradništva. Ko so deželni stanovni izgubili predpravo, da se okrožno uradništvo izbira iz njihovih vrst, je vladar vztrajal pri zahtevi, da ne smejo biti iz okrožij, kjer so službovali.⁷ Taka zahteva za Kranjsko in morebiti za Goriško ni imela neugodnih posledic, ker so kranjski in goriški uradniki več ali manj znali slovensko. Drugače je bilo na Štajerskem ali Koroškem, kjer so nastavljali uradnike iz nemškega dela dežele, ki jim je bil slovenski jezik tuj. Zato se je večkrat dogajalo, da pri tamkajšnjih okrožnih uradih ni bilo vedno dovolj uradnikov z znanjem slovenščine.

⁶ AS, Reprezentanca in komora, škatla 14 (fasc. VII); Deželno glavarstvo, škatla 9, Lit. C-No. 1.

^{6a} Rieger, n. o. m. str. 486.

⁷ Rieger, n. o. m. str. 488.

Proti koncu 18. stoletja se je z izgradnjo birokratskega sistema in pomnožitvijo nalog državne uprave povečala aktivnost političnih oblasti. Toda okrožna glavarstva še pod Jožefom II. v mnogih političnih zadevah niso imela pristojnosti odločanja, temveč so morala skrbeti predvsem, da preprečijo, kar bi izrecno nasprotovalo zakonom in naredbam, ter v nujnih neodložljivih zadevah ukrenejo začasno, kar je bilo potrebno. Sicer je bila njihova naloga, da važnejše zadeve ugotovijo in preiščejo ter o tem poročajo deželni vladi oziroma zahtevajo njena navodila. Ščasoma se je obseg njihove pristojnosti spremenil, pravica okrožnih glavarjev za odločanje in kaznovanje je bila razširjena, razširjene so bile njihove pravice za izdajanje dovoljenj, pristankov in spregledov. Za razliko od drugih političnih poslov so bila okrožna glavarstva od začetka vlade Jožefa II. naprej odločilno oblastvo v podložniških zadevah. Njihovi uradni posli s podložniki so se pomnožili po uveljavitvi patentov o odpravi nevoljništva in o kaznovanju podložnikov, z novo davčno in urbarnalno regulacijo ter z vzpostavitvijo katastrskih oziroma davčnih občin. Razen tega so se pomnožili uradni posli z razširitvijo nalog države zlasti v cerkvenih, zdravstvenih in šolskih zadevah ter na gospodarskem področju.⁸ Številnih zadev iz te obsežne pristojnosti glede na njihov značaj ni bilo mogoče obravnavati brez zasliševanja in sporazumevanja s prizadetimi strankami. Uporaba nemškega uradnega jezika ni bila mogoča pri prebivalstvu, ki mu je bila nemščina tuja. Le uradniki, ki so se sporazumeli s strankami v njihovem jeziku, so mogli uspešno opravljati uradne posle. Višja državna oblastva, ki so za okrožne glavarje in komisarje v okrožjih s slovenskim prebivalstvom postavljala uradnike z znanjem slovenščine, tega niso delala v želji, da bi uvajala slovensko uradovanje in priznavala slovenščini kakšno veljavo. Hotela so le zagotoviti, da bi bilo uradno poslovanje okrožnih glavarstev uspešno in tako doseženi nameni zakonov in drugih predpisov, katerih izvajanje je bilo njihova naloga.

II

Ko se je državna uprava z organizacijo novih oblastev v deželah in okrožjih približala ljudstvu, se je pokazalo, da ni dovolj, če so se mogli posamezni uradniki pri opravljanju uradnih poslov sporazumeti z njim v njegovem jeziku. Potrebno je bilo prebivalstvo seznaniti z vsebino vsaj tistih cesarskih patentov in vladnih naredb, katerih vsebino je moralo poznati vse prebivalstvo, če naj bi se res izvajali in tako dosegli svoj namen. Dokler so bili objavljeni v nemškem jeziku, jih je v drugojezičnih deželah mogoč razumeti le majhen del prebivalstva. Da bi jih pa vendar spoznali, so — po nalogu državnih oblasti — duhovniki in uradniki zemljiških gospodstev po potrebi tolmačili njihovo vsebino. Seveda je bil tak način seznanjanja prebivalstva z novimi predpisi pomanjkljiv, edini izhod je bila objava v jeziku ljudstva. Do tega spoznanja je prišla avstrijska državna oblast tudi v slovenskih deželah. Po dosedanjih ugotovitvah je bil kot prvi v slovenskem prevodu objavljen cesarski patent od 10. marca 1754, objavila ga je reprezentanca in komora na

⁸ Rieger, n. o. m. str. 488 sl.; Vilfan, n. o. m. str. 387 sl.

Koroškem. Bil je v zvezi z odpravo nekaterih praznikov, ki jo je predpisal breve papeža Benedikta IV. Na Kranjskem je bil ta patent objavljen le v nemškem jeziku. Najbrž je pobudo za prevod in objavo v slovenščini dalo najvišje državno oblastvo na Koroškem. Najstarejši na Kranjskem s prevodom v slovenščini objavljeni patent je bil od 6. julija 1758 o zagotovitvi preskrbe vojaških invalidov in njihovih otrok. Verjetno je bilo v zvezi s tem patentom naročilo reprezentance in komore v Ljubljani okrožnim glavarstvom, naj v nemškem in kranjskem jeziku objavijo, da se bo vojaškim invalidom izplačevala predpisana invalidnina. Tretji znani uradni razglas v slovenskem prevodu je bil red za čolnarje in vožnjo po Savi, ki je bil izdan 23. marca 1766.⁹ Tudi v naslednjih desetletjih do konca stoletja se omenjajo le posamezni uradni razglasi v slovenskem jeziku. Glede na veliko število izdanih patentov v drugi polovici 18. stoletja je število slovenskih prevodov zelo skromno, saj po dosedanjih omembah v literaturi ne bi doseglo niti dvajset.¹⁰ Pripomniti pa je treba, da so znani predvsem slovenski prevodi patentov, ki so bili objavljeni v Ljubljani. O prevodih, ki so jih morebiti objavila državna oblastva v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom, smo le pomanjkljivo poučeni.

Razloga za majhno število slovenskih prevodov širšim slojem prebivalstva namenjenih pravnih predpisov ne smemo iskati vedno v brezbriznosti državnih oblastev ali njihovem podcenjevanju jezika, ki ga je ljudstvo uporabljalo. Bili so primeri, ko je najvišje državno oblastvo, ki je predpise izdalo, zahtevalo, naj se prevedejo v deželni jezik. Tako je bilo pri kranjskem gozdnem redu od 23. novembra 1771, ki je poleg gozdnopolijskih predpisov vseboval tudi poljuden pouk o gospodarstvu z gozdovi. Deželno glavarstvo je dobilo tedaj od dunajske vlade nalog, naj natisne in objavi gozdni red v nemškem in v deželnem jeziku. Toda kljub prizadevanju ni bilo mogoče dobiti prevajalca za slovenščino. Šest oseb je to delo zavrnilo, deloma zato, ker je bilo preobširno, deloma zaradi nepoznavanja strokovnih izrazov in pomanjkanja primernih slovarjev. Dunajska vlada je nato pristala, da je bil gozdni red natisnjen le v nemščini. Naročila pa je, naj uradniki zemljiških gospostev raztolmačijo vsebino podložnikom in naj se to ponavlja vsako leto ob času, ko gospodstva urejajo svoje posle s podložniki. Gozdni red iz leta 1771 je ostal v veljavi do srede 19. stoletja. Bil je po preteku pol stoletja še toliko aktualen za tiste, ki so imeli opravka z gozdarstvom, da ga je gubernij dal leta 1824 Fr. Metelku prevesti v slovenščino in ga je ponovno objavil. Leta 1849 je Bleiweis 37 členov gozdnega reda ponatisnil v »Novicah«, ker je vseboval toliko lepih in koristnih naukov o gozdarstvu ter da bi bil slovenskim prevajalcem za vzgled, kako naj prevajajo iz nemščine v slovenščino, da bo prevod v duhu narodnega jezika in lahkoumljiv. Menil je namreč, da je bil prevod iz časa, ko je bil gozdni red izdan in je z zadovoljstvom zapisal, »kakó čisto in gladko je tekel slovenski jezik že v letu 1771 memo nemškiga«.¹¹ Omenjajo

⁹ B. Reisp, O najstarejših tiskanih uradnih razglasih v slovenščini, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino XV/1967, str. 91, s fotokopijo patenta; AS, RK, Registraturna glavna knjiga 1758, št. 145, fol. 168, nalog od 7. 9. 1758 o izplačilu invalidnine; V. Suyer, Starejši slovenski prevodi patentov (tipkopis, ki mi ga je avtor dal v uporabo, za kar se mu tudi na tem mestu zahvaljujem). Dr. V. Suyer je podatke o slovenskih prevodih patentov in drugih uradnih razglasov do leta 1850 zbral za etimološko-onomastično sekcijo SAŽU, ki hrani kartoteko o tem gradivu.

¹⁰ F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929–1958, str. 147, 156, 279, 359; Reisp, n. o. m.; Suyer, n. o. m.

¹¹ V. Valenčič, O gozdarski politiki osemnajstega stoletja, Gozdarski vestnik XV/1957, str. 282 sl.; Suyer, n. o. m.

se tudi drugi taki primeri, ko so šele v začetku 19. stoletja poslovenili in objavili patente, izdane več desetletij prej.

Večji praktični pomen so najvišje državne oblasti konec 18. stoletja pripisovale slovenskim prevodom predvsem tistih predpisov, ki so urejevali odnose med zemljiškimi gospodi in podložniki. Patenta Jožefa II. o odpravi nevoljništva na Kranjskem ter o ureditvi lastninskih razmer na kmetijah sta bila objavljena tudi v slovenščini, da bi jih kmečko prebivalstvo prav razumelo brez nezanesljivih tolmačev. Pokazalo se je namreč, da med podložniki na Kranjskem ni bilo zanimanja ter se je čutil celo odpor zoper prevedbo zakupnih kmetij v kupne po cesarskem sklepu iz leta 1770. Kmečko prebivalstvo so z vsebino predpisov, ki so bili v nemškem jeziku, seznanili razni razlagalci. Nekatera oblastva so dolžila zakotne pisarje, da so napačno poučevali podložnike. Da pospeši prevedbo zakupnih kmetij v kupne, je cesar Jožef II. sklenil izdati patent, v katerem so bile združene dotedanje naredbe o tej zadevi. Patent naj bi bil objavljen tudi v deželnem jeziku. Gubernij je dobil nalog, naj pripravi osnutek patenta in oskrbi slovenski prevod, nato pa osnutek predloži vladarju v potrditev. Slovenski prevod naj bi zagotovil, da bi podložniki patent pravilno razumeli. Razprave o patentu so trajale več let in so bile združene z mnogimi težavami, težave je povzročal tudi prevod. Osnutek, ki ga je pripravil stanovski odbor, je bil poslan v prevod cerkvenemu pisatelju in jezikoslovcu Juriju Japlju, tedaj župniku v Škocijanu pri Mokronogu, ker v Ljubljani niso našli sposobnega prevajalca. Na Dunaju je bil osnutek predelan in ga je bilo treba na novo prevesti. To delo je verjetno opravil Anton Linhart, ki je tedaj prevajal za ljubljanski gubernij.¹²

Objavljanje cesarskih patentov in uradnih razglasov v slovenskem jeziku je do začetka 19. stoletja sodilo med izjeme. Jezikovna politika avstrijske države se je v tem pogledu spremenila šele med vojnami s Francozi pod Napoleonom. Tedaj so bili izdani predpisi in razglasi v zvezi z vojno; državnim oblastem se je zdelo potrebno, da seznaniijo z njimi tudi preprosto ljudstvo. Zato so jih objavljali v njegovem jeziku. Najbrž so hoteli s tem krepiti tudi državotvorno zavest in odporno silo vseh narodov v državi. Rezultat spremenjene jezikovne politike se je kmalu pokazal v številnejših slovenskih prevodih uradnih razglasov, med katerimi naj bi nekateri popularizirali vojno in njene cilje.¹³ Pred letom 1805 so bili objavljeni letno le posamezni uradni razglasi s slovenskim prevodom. V letih 1805—1809 je Valentin Vodnik prevedel okrog 40 razglasov. Tudi v času francoske Ilirije je bilo poslovenjenih precejšnje število uradnih razglasov. Za leta 1809—1813 je ugotovljenih nad 50, med temi jih je bilo nekaj objavljenih v Gradcu in na Dunaju za slovenske dežele, ki so ostale v Avstriji. Po obnovitvi avstrijske oblasti v ilirskih deželah se je število slovenskih prevodov še pomnožilo, ugotovljenih je nad sto, več kot 90 je bilo Vodnikovih. Nekaj slovenskih prevodov uradnih razglasov sta objavila gubernija v Trstu in v Gradcu.¹⁴

Na Kranjskem so državna oblastva začela v večjem obsegu objavljati patente, uredbe in druge uradne razglase v slovenskem prevodu šele tedaj, ko je Vodnik prevzel prevajanje. Ker je število takih prevodov naraščalo, je gubernij uvedel mesto uradnega prevajalca, ki je bilo leta 1809 podeljeno

¹² J. Polec, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav XII 1936—37, Ljubljana 1937, str. 180 sl.

¹³ Kidrič, n. o. m. str. 364 sl., 414, 444, 457.

¹⁴ V. Suyer, Vodnik — prevajalec (tipkopis avtorja); Kidrič, n. o. m. str. 324 sl. in 630.

Vodniku. Verjetno je bil stalni prevajalec sprejet z namenom, da se bodo vsi javnosti namenjeni zakoni in upravni predpisi razglašali na področju gubernija tudi v slovenskem jeziku. Po vsebini se prevedeni predpisi nanašajo na razna področja državne uprave. Posebno številni so bili poslovenjeni predpisi o davkih, carinah, denarju, državnih dolgovih in drugih finančnih zadevah. Kmečko prebivalstvo so zadevali prevodi predpisov o urejanju razmerja med zemljiškimi gospodi in podložniki, o razdelitvi skupnih zemljišč, mlinski red, pouk o varovanju domače živine, požarni red na podeželju, predpisi o preprečevanju škode s pašo živine in drugi o raznih podobnih zadevah. Posamezni prevedeni predpisi so se nanašali na vojaštvo in državno obrambo, izvoz in uvoz itd., v zasebno pravo so posegali predpisi o testamentih.¹⁵

Kljub uradnemu prevajalcu se je dogajalo, da marsikateri, zlasti obširnejši, predpisi niso bili objavljeni v slovenskem jeziku. Krivda ni bila le pri državnih oblasteh, ker niso dosledno skrbele za slovenske prevode, temveč je bila včasih pri prevajalcu, ki ni bil kos svoji nalogi. Franc Metelko, profesor slovenščine na ljubljanskem liceju, ki je nasledil Vodnika kot uradni prevajalec gubernija, je leta 1835 dobil nalog, da prevede kazenska določila glede prestopkov pri posrednih davkih. Ta zakonik je obsegal nad 600 strani. Metelko je prevajanje odklonil, češ da je za priznano letno nagrado dolžan prevajati le patente najvišjih oblastev in gubernijske okrožnice. Prevod bi glede na velik obseg zakonika zahteval najmanj eno leto dela. Velike težave bi povzročalo izrazoslovje, zaradi pomanjkanja slovarjev je iskanje primernih izrazov zamudno in naporno. Potem ko kameralna uprava posrednih davkov ni vztrajala pri slovenskem prevodu, je centralna oblast to zahtevo opustila.¹⁶ Metelko je imel pomisleke tudi zoper prevod poštnega zakona od 5. novembra 1837. Dvorna komora je naročila guberniju, naj se poštni zakon prevede v deželni jezik in objavi. Metelko, ki mu je bil zakon izročen, da ga prevede, je prevedel le patent o cesarski sankciji zakona, glede poštnega zakona pa je menil, da ga ni mogoče razumljivo prevesti, ker kranjski jezik ne pozna izrazov o poslovanju, ki ga zakon obravnava. Gubernij tega opravičila ni sprejel, izjavil je, da ga od prevoda ne more odvezati. Svetoval mu je, naj izrazom, ki bi bili nerazumljivi za pojme uradnih odnosov in manipulacij, doda za take pojme izraze, ki se ranje uporabljajo običajno v ljudski govorici. Glede dvomljivih mest naj se tudi posvetuje z okrožnim komisarjem Karlom Ks. Raabom, ki dobro obvlada deželni jezik in bo mogel prevod poštnega zakona redigirati v duhu kranjskega jezika. Nato je bil poštni zakon preveden; bil pa ni niti posebno obsežen, zavzemal je skupno 12 strani nemškega in slovenskega besedila.¹⁷ Že ta dva primera odkrivata, kaj vse je oviralo uvajanje slovenskega jezika v uradno publicistiko še eno desetletje pred marčno revolucijo. Počasno in nepopolno uveljavljanje pisane slovenščine v javnem življenju ni bila le posledica premajhnega prizadevanja državnih oblastev za tako akcijo, temveč tudi premajhne pripravljenosti takratnih slovenskih izobražencev. Seveda se pri tem postavlja vprašanje, kje je treba iskati glavni vzrok za nepopoljne razmere. Gotovo so k temu pripomogli tako državni sistem z odločujočim nemškim jezikom v upravi, sodstvu in šolstvu kakor tudi družbene razmere, v katerih so živeli Slovenci kot narod brez višjih socialnih razredov.

¹⁵ Suyer, Vodnik — prevajalec, n. o. m.

¹⁶ V. Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov (tipkopis avtorja).

¹⁷ AS, Gubernijski arhiv fasc. 7 (1837–8), ref. 28; MALj, Reg. I fasc. 456, fol. 148 sl., poštna postava. — Karel Ksav. Raab je leta 1846 nasledil kot prevajalec Franca Metelka in je ta posel opravljal dve leti. (Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov).

Obseg uradne publicistike v slovenskem jeziku se je povečal po marčni revoluciji, ko so nenemški avstrijski narodi zahtevali več jezikovnih pravic. Tedaj so tudi kranjski deželni stanovi prosili vladarja, naj se v bodoče v deželni jezik prevajajo in objavljajo v slovenskem časopisu kot uradnem listu vse javne objave podrejenih oblastev in ne le vladni zakoni. Potrebo objav v slovenščini so deželni stanovi utemeljevali z dvema razlogoma. Podeželsko prebivalstvo pozna povečini le svoj materin jezik in zato ni neupravičena zahteva, da je v tako važni zadevi v skozi in skozi slovanski deželi slovenski jezik vsaj izenačen z nemškim. Predlog deželnih stanov, da se na Kranjskem vsi zakoni, uredbe in razglasi objavljajo v deželnem jeziku, je priznalo notranje ministrstvo kot upravičeno. Dalo je nalog guberniju, naj ga izvede na primeren način.¹⁸ Gubernij je nato naročil okrožnim glavarstvom, da morajo vse njihove okrožnice vsebovati kranjski prevod tako gubernijskih razpisov kot tudi lastnih naredb. Ako pri glavarstvu ni prevajanja zmožne osebe, sme glavarstvo prevod poveriti jezika večji osebi proti primernemu honorarju, ki ga bo gubernij odobril. O uvedbi obveznih slovenskih uradnih razglasov sta bila obveščena policijska direkcija in deželni stanovski odbor. Ob tej priliki je prišlo do odločitve, da se pri guberniju nastavi slovenski prevajalec kot poseben uradnik, do tedaj je bilo prevajanje postransko opravilo že drugje zaposlenih oseb. Izmed več kandidatov je bil po razpisnem konkurzu za prevajalca sprejet Franc Malavašič.¹⁹

Čeprav je dunajska vlada priznavala upravičenost zahteve po uporabi slovenščine v uradnih razglasih, je pokazal ljubljanski gubernij za to dosti manj razumevanja. Notranje ministrstvo je guvernerju poslalo večje število nemških izvodov proglasa državnega zbora v zvezi s cesarjevim odhodom z Dunaja in adrese parlamenta na cesarja s pozivom, naj se vrne, ter je naročilo, naj se oba razglasa prevedeta v slovenščino in razpošljeta občinam. Guverner je razposlal le prejete nemške izvode, ministrstvu pa je sporočil, da se mu prevod v slovenščino ni zdel več umesten, ker sta bila medtem že oba dokumenta objavljena v deželnih časopisih in sta torej že znana tistim, ki se zanimajo za politične dogodke. Za preprostega človeka, ki skrbi le za svoje gmotne koristi, nima pa nobenih višjih ciljev, bi bili ti posamezni akti brez pomena. Do njih bi prišli šele po daljšem času, medtem pa se je že marsikaj spremenilo. Notranje ministrstvo se ni strinjalo z guvernerjevimi razlogi. Opozorilo je, da bi proglas in adresa morala biti objavljena v uradnem listu v jezikih, ki so razširjeni v deželi. Če dokumenta nista bila objavljena tudi v slovenskem jeziku, je bilo to zgrešeno. Guverner je bil opozorjen, da v bodoče vsak sklep državnega zbora objavi na način, kot mu je rečeno, vsak odstop v tem pogledu bo združen s strogo odgovornostjo.²⁰

Podrejeni državni uradi so različno presojali možnost in potrebo po uporabi slovenščine v uradnih razglasih. Policijska direkcija se je pokazala za širokosrčnejšo kot gubernij. Po njenih izkušnjah so imele kaj malo uspeha objave v nemškem jeziku z opisi oseb, ki jih je izsledovala, ali z opisom

¹⁸ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847–8), ref. 57, vloga deželnih stanov od 12. aprila 1848. — Poročilo o seji zbora deželnih stanov 6. aprila 1848, ki je bil razširjen z več novimi člani meščanstva, nekaterimi profesorji, pravniki in neplemiškimi graščaki, je bilo objavljeno v Laibacher Zeitung 1848, št. 45. Vsebovalo je sklepe v zvezi s spremenjenimi političnimi razmerami, med temi tudi o potrebi uvedbe slovenščine v šole in urade ter njene uporabe v uradnih razglasih. — O jezikovnem vprašanju ob marčni revoluciji je razpravljal J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928–1939, str. 788 sl.

¹⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernements-Gebiet im Königreiche Illyrien, Jahr 1848, 30. Band, Laibach 1855, str. 483; Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov; J. Mal, n. o. m. str. 807.

²⁰ AS, Deželno predsedstvo 1848, fasc. IX, spisa 2578 in 2650; Mal, n. o. m. str. 810.

stvari, ki so bile ukradene in za katerimi je poizvedovala. Prebivalstvo nemških razglasov ni razumelo in jih ni upoštevalo. Zato je vprašala gubernij, ali ne bi bilo morda umestno, da bi dala natisniti opise oseb in stvari za Kranjsko le v kranjskem jeziku, druge pa v nemščini. Na ta način bi se prihranilo na papirju, pri tiskarskih stroških in pri poštnini. Guberniju je bila taka sprememba jezikovne prakse v uradnem poslovanju preradikalna, odločil je, da morajo opisi biti natisnjeni v obeh jezikih. Bolj ozkosrčno glede uporabe slovenščine pri svojih razglasih kot policijska direkcija je bilo ljubljansko okrožno glavarstvo. Guberniju, ki mu je naročil, da okrožnice z odredbami namenjenimi javnosti objavlja v nemškem in kranjskem jeziku, je odgovorilo, da daje tiskati največ opise oseb in stvari, včasih tudi predpise za okrajne gosposke in zdravstveno osebje. Želelo je od gubernija pojasnilo, ali naj vse okrožnice objavlja v nemščini in kranjščini, ali le tiste, ki jih morajo kot predpise poznati tako oblastva in njihovi organi ter — glede na tedanje ustavne razmere — tudi podložniki. Okrožno glavarstvo je menilo, da bi bilo treba objavljati v obeh jezikih le okrožnice namenjene tudi podložnikom, okrožnice z opisi oseb in stvari pa le v nemščini, ker prebivalstvo itak ne sodeluje pri izsledovanju, ki ga prepušča oblastem in njihovim organom. Gubernij je prepustil preudarku okrožnega glavarstva, kakšne okrožnice bo objavljalo v obeh jezikih. V splošnem naj bi veljalo načelo, da pridejo za objavo v deželnem jeziku v poštev predvsem odredbe, ki naj se dajo na znanje javnosti, torej tudi podeželskega prebivalstva. Opisi oseb in stvari sodijo med take objave.²¹ Pri guberniju je torej prevladovala želja, da se raba slovenščine v uradnih razglasih omeji le na stike z ljudstvom, ki ni znalo drugega jezika. Zato je zavračal misel, da bi slovenski jezik uporabljali v okrožnicah, ki so jih državna oblastva pošiljala kot navodila ali informacijo podrejenim uradom in organom. Nasprotovanje rabi slovenščine v uradnih objavah je gubernij pokazal tudi pri sodstvu, ki sicer ni bilo v njegovem področju.

Snežniško okrajno sodišče je 11. novembra 1848 objavilo v uradnem listu oglas o prisilni prodaji nepremičnin in sicer le v slovenskem jeziku. Po marč-ni revoluciji je uradni list prinašal razglase gubernija v slovenskem jeziku toda za nemškim besedilom. Oglas snežniškega okrajnega sodišča pa je bil prvi razglas v uradnem listu samo v slovenščini. Policijska direkcija je, še preden je bil oglas natisnjen in prišel v javnost, o tem obvestila gubernij, ta pa apelacijsko sodišče v Celovcu s pripombo, da bi smel biti objavljen v kranjskem jeziku le poleg nemškega, ker je nemščina uradni jezik.²² Celovško apelacijsko sodišče je stališču gubernija seveda pritrdilo; snežniškemu okrajnemu sodišču je naročilo, da vse sodne sklepe izstavlja v nemščini, dovoliti se more le, da oglase objavlja tudi v kranjščini. Ob tej priliki je apelacijsko sodišče poslalo guberniju besedilo okrožnice, ki naj bi jo objavilo. Sklicujoč se na razpis pravosodnega ministrstva od 26. junija 1848, ki je bilo izdano glede uporabe »windisch« jezika pri sodiščih v mariborskem in celjskem okrožju, naj bi okrožnica naročila okrajnim sodiščem na Kranjskem, da izdajajo vse sodne sklepe v nemškem jeziku, da pa morajo strankam na zahtevo izročiti brezplačno slovenski prevod. Tudi bi morale vse sodne oblasti na Kranjskem listine, ki bi jih sestavile za stranke, na zahtevo izstaviti v

²¹ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57; Novice 1848, št. 26, Ambrož, Kako bi se naš jezik v šole in kanclije vpeljal?

²² Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 1848, št. 136; AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57: Mal, n. o. m. str. 807.

kranjskem jeziku. Čeprav je pravosodno ministrstvo dovolilo pri sodiščih na Spodnjem Štajerskem rabo slovenskega jezika le v zelo omejenem obsegu, je imel gubernij pomisleke zoper uvedbo v istem obsegu tudi na Kranjskem. Gubernijskega predloga glede rabe slovenščine pri oblasteh in uradnih obravnavah, ki je bil napravljen na osnovi prošnje deželnih stanov za pospeševanje slovenskega jezika, ministrstvo še ni rešilo. Zato se guberniju ni zdelo primerno, da bi kaj ukrenilo glede rabe slovenščine pri sodiščih, dokler ni rešeno to vprašanje za politična oblastva. Po mnenju gubernija bi bilo zaželeno, da se glede rabe slovenščine ukrene enako za politična kot za sodna oblastva. Gubernij ni soglašal s predloženo okrožnico apelacijskega sodišča tudi zato, ker je šla dlje od njegovih predlogov za rabo slovenščine v političnih uradih.²³ Ljubljanski gubernij ni pokazal v nobenem primeru pripravljenosti, da bi se slovenščina v večji meri upoštevala v uradnem poslovanju. Tako je bil edini rezultat prizadevanj za uveljavljanje slovenščine objavljanje nemških in slovenskih gubernijskih razglasov v uradnem listu, deloma so bili ti razglasi tudi v »Novicah«, ki so jih prinašale le v slovenščini. Ker pa tudi dunajski vladi po zatrti revoluciji ni bilo več na tem, da bi se slovenski jezik širil v uradih, je ostal predlog kranjskega stanovskega zbora večinoma neizveden, saj se tudi sam ni več zanimal za njegovo rešitev.

O uvajanju slovenščine v državne urade so razpravljali tudi v drugih deželah, kjer so živeli Slovenci. Za to so se zavzemali posamezniki in slovenska društva, ki so bila ustanovljena, da bi zastopala slovenske narodne zahteve v političnem življenju. Na Štajerskem je deželni zbor sklenil, naj deželni uradi na slovenske vloge izdajajo slovenske rešitve ter naj se poslovenijo za Spodnjo Štajersko deželnozborske obravnave. Sprejeto je bilo tudi načelo, naj bodo sodni okraji narodnostno enotni, da bo mogoč sodni postopek v enem jeziku. Ministrstvo notranjih zadev je štajerskemu guberniju naročilo, naj se pri uradnem poslovanju s slovenskimi strankami na Spodnjem Štajerskem uporablja slovenščina. Razpis pravosodnega ministrstva je dovolil sodiščem v mariborskem in celjskem okrožju, da na zahtevo izročajo strankam prevode nemških sodnih sklepov ter izstavljajo slovenske listine. V koroškem deželnem zboru so slovenski poslanci zahtevali, da morajo uradniki znati slovensko, slovenščina naj dobi svoje mesto v šolah in na sodiščih, sodni okraji naj zaradi enotnega poslovanja obsegajo le občine istega jezika. Slovensko bralno društvo v Gorici je zahtevalo, da se vsi zakoni in razglasi namenjeni ljudstvu objavljajo v njegovem jeziku. Slovensko društvo v Barkovljah pa je zahtevalo od tržaškega magistrata, sodišča, deželne vlade in škofije, da s Slovenci občejejo pismeno v slovenskem jeziku.²⁴

Po marčni revoluciji se je slovenščina v uradnih razglasih in uradnem poslovanju s strankami v posameznih deželah različno uveljavila. Saj npr. predpisi, ki jih je dunajska vlada izdala za spodnještajerske sodne okraje zaradi odpora gubernija niso bili razširjeni na Kranjsko. Doseženi rezultati so bili na splošno skromni, zlasti v deželah, kjer so slovenskim zahtevam nasprotovali Nemci ali Italijani. Sicer tudi med samimi Slovenci ni bilo soglasja, v kakšnem obsegu naj se uporablja slovenščina v uradih. Niso bili redki, ki so bili le za počasno postopno uvajanje, češ da je treba prej oskr-

²³ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57; Mal, n. o. m. str. 806 sl.; Novice 1849, str. 17.

²⁴ Mal, n. o. m. str. 793 sl., 796 sl., 806, 810; Novice 1849, str. 16.

beti slovenska besedila državlanskega in kazenskega zakonika ter drugih zakonov.²⁵

Nove zakone in uredbe je dunajska vlada dajala prevajati tudi v slovenščino in jih je objavljala v slovenski izdaji občega državnega zakonika in vladnega lista za avstrijsko cesarstvo. Ta pa je z letom 1852 prenehala in je bila obnovljena šele leta 1870. Leta 1849 je začel izhajati v slovenščini deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino, leto pozneje pa tudi za Štajersko, Koroško in Primorsko. Slovenske izdaje deželnih zakonikov in vladnih listov so se obdržale skozi dobo reakcije in absolutizma.²⁶

Po oktroiranju ustave v marcu 1849 se je vladi zdelo potrebno, da ima na Kranjskem oficialen organ v slovenskem jeziku, ki bi zastopal njeno politiko; minister Bach je zahteval od guvernerja, naj mu sporoči svoj predlog. Guverner Welserheimb je predlagal, naj se za slovenski oficialni list sprejmejo »Novice«, kar je Bach z zadovoljstvom sprejel na znanje. Ni pa se strinjal z zahtevo Bleiweisa, da bi kot prevajalca pritegnil Mateja Cigaleta, ki je bil določen za sodelovanje pri redakciji državnega zakonika. Zahteval je tudi, da morajo »Novice« izhajati dvakrat tedensko in ne le enkrat. Toda medtem je gubernij spremenil mnenje o umestnosti dr. Bleiweisa kot urednika vladnega lista. Mogoče je bilo to tudi v zvezi s spremembo na položaju šefa deželne vlade. Dne 8. decembra 1849 je bil guverner Welserheimb upokojen, za državnega namestnika (Statthalter) je bil imenovan grof Chorinsky. V pismu 12. decembra 1849 je dvorni svetnik pri guberniju grof Hohenwart sporočil ministru Bachu, da »Novice« z urednikom Bleiweisom ne pridejo v poštev za oficialni list. Vzrok je bila Bleiweisova protivladna politika. Hohenwart jo je takole opisal: Dr. Bleiweis igra kot predsednik Slovenskega društva vlogo ultra Slovencev. Pod njegovim podžigajočim vplivom je nastal in se nadaljeval utopičen sen, da bi se Kranjska s priključitvijo slovenskih delov sosednih dežel spremenila v jugoslovansko kraljestvo. Pri njem ima izvor in hrano poželenje po slovenski univerzi v Ljubljani, ki izhaja iz istih nagibov. To je toliko bolj nevarno, ker se Bleiweis prizadeva, da bi mladino, ki študira, ogrel za svoje politične nazore. »Novice«, namenjene poučevanju podeželskega ljudstva, je spremenil v opozicijsko glasilo. V zasledovanju svojih ultraslovenskih tendenc sumniči dobro mišljene ukrepe ministrstva. To je pokazal s člankom, v katerem je nastopil zoper prenos kirurških štipendij za kranjske študente v Gradec in v poročilu o vladnem slovenskem zakoniku. Opozicijska usmeritev »Novic« je tembolj vredna upoštevanja, ker prihajajo v najnižje ljudske plasti. Pričakovanje, da bo dr. Bleiweis porabil priliko, ki se mu je ponudila z oficialnim slovenskim listom, ter da se bo spreobrnil in stvar krone ter ministrstva sprejel za svojo, ne da bi se odrekel razumnemu zastopanju narodnih potreb dežele, se je izkazalo kot zmotno. Dr. Bleiweis zasleduje še naprej antiministerialno smer in hoče izrabljati »Novice« za svoje ne ravno čiste namene. Njegovemu vplivu je treba pripisati tudi izvolitev Fidelisa Trpinca za predsednika Kmetijske družbe. Vse to bi se dalo preprečiti, če bi Bleiweisa kot profesorja predstavili v kakšno neslovensko deželo, npr. na Tirolsko, in bi bilo tako ultraslovenstvo ločeno od svoje glave in svojega strastnega propagatorja. Zaradi Bleiweisovega političnega zadržanja je gubernij opustil misel, da bi se še naprej pogajal z njim glede oficialnega organa v slo-

²⁵ Mal, n. o. m. str. 798 sl.

²⁶ J. Šlebinger, Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797—1936. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, str. 7 sl.

venščini ter je notranjemu ministrstvu predlagal izdajanje novega časopisa, ki bi ga urejal Franc Malavašič. V odgovoru je minister Bach državnega namestnika Chorinskega opozoril, da se z ustanovitvijo oficialnega slovenskega lista ne more več odlašati. Za izvedbo novega državnega organizma so potrebna javna občila v vseh deželnih jezikih, zlasti ker se opozicija prizadeva, da bi se polastila slovanskega elementa na Kranjskem. Toda Malavašič se Bachu ni zdel primeren za urednika, na Chorinskyjev nasvet je bil zato določen za urednika šentviški župnik Blaž Potočnik. Končno je z aprilom 1850 začel izhajati Ljubljanski časnik kot slovenski uradni organ z uradnim listom kot priloگو, v kateri so politična in sodna oblastva objavljala razglase v slovenščini. Kmalu so se pri listu pojavile težave. V začetku je Ljubljanski časnik imel 522 naročnikov, njihovo število je potem od četrletja do četrletja vedno bolj nazadovalo. Po preteku enega leta je tiskar Blaznik odpovedal pogodbo za založbo in tisk, ker je imel pri časopisu izgubo. Karel Melzer, ki je kot urednik nasledil Potočnika, pa se je odpovedal uredništvu. Namestnik Chorinsky se je pri ministru Bachu kljub vsem težavam zavzemal za ohranitev Ljubljanskega časnika, da ne bi le »Novice« vplivale na podeželsko ljudstvo. Tudi Bach je bil iz političnih razlogov za nadaljnji obstoj lista, zato je mislil, da bi bilo mogoče Ljubljanski časnik uporabiti kot uradni list za slovenske objave državnih oblastev vseh dežel, v katerih so živeli Slovenci, torej ne le na Kranjskem, ampak tudi na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Ko pa se je izkazalo, da Ljubljanski časnik pri Slovencih zunaj Kranjske ni imel bralcev, je to misel opustil. Višje deželno sodišče v Celovcu je tedaj predlagalo, naj bi se morebitni slovenski uradni razglasi objavljali v deželnih uradnih listih obenem z nemškimi oziroma italijanskimi. Ker finančni minister ni pristal na večjo denarno podporo Ljubljanskemu časniku, je minister Bach odločil, naj s koncem leta 1851 preneha izhajati. Pripomnil je, da so prejšnji politični razlogi za izdajanje oficialnega organa stopili v ozadje po objavi cesarske naredbe o tisku od 6. julija 1851. Po tej naredbi je bila dana deželni vladi možnost, da začasno ali za stalno ustavi izhajanje opozicijskih listov, ki so nasprotovali vladni politiki. Bach je obenem z ustanovitvijo Ljubljanskega časnika odklonil predlog namestnika Chorinskega, da bi se slovenski uradni razglasi objavljali v »Novicah« ter je naročil, naj se objavljajo v Laibacher Zeitung. Pripomnil je, da je Laibacher Zeitung kot vladni organ za uradne objave bolj primerna kot »Novice«, ki bi mogle najti kak povod za napad na vlado. Državna oblast bi sicer temu naknadno lahko odpomogla (po naredbi o tisku), to pa bi se slabo skladalo z listom, ki bi imel zaradi uradnih objav služben značaj.²⁷ Nastanek Ljubljanskega časnika je bil torej kaj malo v zvezi s prizadevanji za uveljavitev slovenskega jezika v uradnem poslovanju državnih oblastev. Kumovala mu je želja vlade, da bi z njim vplivala na politično razpoloženje Slovencev. Tega namena ni dosegel, ni pa tudi izpolnjeval naloge, ki mu jo je določil pravosodni minister. Slovenski razglasi sodišč v deželah s Slovenci, torej ne le na Kranjskem, bi se morali objavljati v Ljubljanskem časniku. Dejansko so v njem objavljala slovenske razglase upravná in druga državna oblastva na Kranjskem, tako državno namestništvo, nekatera okrajna glavarstva, okrajni tehnični uradi (raz-

²⁷ AS, Deželno predsedstvo 1849: št. 1820, 2558, 2738; 1850: št. 27, 82, 94, 246; 1851: št. 1345, 1611, 2307. Drag. Lončar (Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Bleiweisov zbornik, Ljubljana 1909, str. 168 sl.) je navedel odklonitev dr. Bleiweisa kot razlog, da niso »Novice« pod njegovim uredništvom postale vladni list. Kot pa kažejo spisi deželnega predsedstva, so bili odločilnejši drugi razlogi.

pisi raznih cestnih del), davčna direkcija in rudarski komisariat. Sorazmerno veliko objav je bilo od poštnih direkcij, največ od ljubljanske, nekaj pa tudi od tržaške in celovške. Sodnih objav ni bilo veliko. Leta 1851 so jih objavila od kranjskih sodišč le okrajna sodišča Ljubljana-okolica, Kamnik, Senožeče, Tržič in Žužemberk. Nekaj obvestil sta objavili deželni sodišči v Ljubljani in Novem mestu. Na Kranjskem je bilo tedaj 32 okrajnih sodišč; ker ni verjetno, da ne bi večina sodišč vse leto izdala nobenega oklica v kakšni dražbeni ali drugi zadevi, je mogoč le zaključek, da jih niso izdajala in objavljala v slovenščini. Od sodnih organov zunaj Kranjske je bilo nekaj objav višjega deželnega sodišča v Celovcu, porotnega sodišča v Celju ter okrajnega sodišča v Slovenjem Gradcu. Raba slovenščine je bila, sodeč po objavah v uradnem listu, pri sodiščih na vsem slovenskem ozemlju tedaj še zelo omejena. V *Laibacher Zeitung* iz leta 1852, kjer naj bi se po ukinitvi Ljubljanskega časnika objavljali slovenski uradni razglasi za Kranjsko, naletimo nanje izjemoma. Cesarske in ministrske naredbe v uradnem delu časopisa so bile objavljene le v nemščini, sem in tja je kakšno državno oblastvo objavilo v uradnem listu razglase tudi v slovenščini. Nemški so bili tudi razglasi sodišč, prvi razglas v slovenščini, seveda za nemškim besedilom (bil je to poziv dedičem) je dalo objaviti sodišče v Mariboru.

III

Dokler so uradnike za državna oblastva izbirali predvsem med kandidati iz domače dežele, so povečini vsaj toliko poznali jezik ljudstva, da so se mogli s strankami za silo sporazumeti. Najbrž so pri uradnikih, ki so bili po poreklu iz dežele, v kateri so službovali, predpostavljali, da poznajo v deželi razširjene jezike. Ni nobenih vesti, da bi bilo za namestitev pri okrožnih glavarstvih v deželah naseljenih s Slovenci zahtevano znanje slovenščine ali da bi nastavljeni uradniki dokazovali znanje tega jezika. Vprašanje jezikovne usposobljenosti uradništva pri okrožnih glavarstvih je bilo odločneje postavljeno šele v prvih desetletjih prejšnjega stoletja. Deloma je bilo to v zvezi s pogostejšim nastavljanjem uradnikov, ki so prihajali iz drugih dežel, deloma pa z razdelitvijo slovenskega ozemlja med Francijo in Avstrijo.

Na slovenskem Štajerskem so nastavljali, ako ni bilo sposobnih domačinov, uradnike iz Kranjske pri uradih, kjer je bilo za uradovanje s podložniki potrebno znanje slovenščine. V času, ko je deželi ločila državna meja, so toliko bolj občutili pomanjkanje slovenščine zmožnih uradnikov, ker jih iz Kranjske ni bilo mogoče dobiti. Zato je iz uradnih krogov izšla pobuda za ustanovitev stolice za slovenski jezik v Gradcu, kjer bi si bodoči uradniki pridobili potrebno znanje. Ta pobuda je bila zaključena z uspehom, leta 1812 je bil imenovan prvi učitelj slovenščine na graškem liceju. Na ljubljanskem liceju je bila stolica za slovenski jezik ustanovljena šele leta 1817. V odloku, s katerim je bil postavljen prvi profesor slovenščine na ljubljanskem liceju, je bilo zapisano, da bodo v javnih službah imeli prednost tisti, ki bodo večji deželnega jezika. Toda vse kaže, da stolici v Ljubljani in Gradcu nista dosti pripomogli k povečanju znanja slovenščine med uradništvom.²⁸

Baron Lattermann, ki je po obnovitvi avstrijske oblasti v ilirskih deželah postal guverner, je zatrjeval, da je od okrožnih glavarjev na Kranjskem zah-

²⁸ Mal, n. o. m. str. 230 sl., 424 sl.; Kidrič, n. o. m. str. 513 sl., 595 sl.

teval znanje slovenščine. Pri nameščanju okrožnih komisarjev pa je gledal, da je bil pri vsakem glavarstvu vsaj eden izmed komisarjev, ki je znal deželni jezik. Zdi se, da je Lattermann prikazoval stanje glede jezikovne usposobljenosti ugodneje, kot je bilo v resnici. Saj se omenja npr. v Novem mestu okrajni komisar, ki ni bil zmožen slovenščine; pozneje so ga zaradi tega predstavili k okrožnemu glavarstvu v Ljubljani, kjer je gotovo bilo znanje slovenščine tudi potrebno. Bili so pa tudi taki uradniki, ki so imeli le pomankljivo znanje jezika, dasi so si pridobili po odredbi dvorne pisarne predpisano spričevalo o jezikovni usposobljenosti. Leta 1832 je dvorna pisarna zahtevala od gubernija poročilo, kateri okrožni glavarji in komisarji na njegovem področju, to je na Kranjskem in Koroškem, sploh niso zmožni slovenskega jezika (*der krainischen oder windischen Sprache*) ali pa ga niso zmožni v toliki meri, da bi lahko vodili v tem jeziku obravnave brez pomoči tolmača. Gubernij je tedaj odgovoril, da so popolnoma nevešči slovenščine okrožni glavar v Celovcu ter trije komisarji tega okrožja. Nekoliko so poznali slovenski jezik, toda pri večjih obravnavah so potrebovali tolmača, okrožna glavarja v Beljaku in Postojni ter en komisar v Celovcu in dva v Novem mestu. Eden od okrožnih komisarjev v Novem mestu, ki je le nekoliko obvladal slovenščino, je bil Anton Salomon, prej je bil okrožni komisar beljaškega okrožja v Naborjetu. Leta 1827 se je podvrgel predpisanemu izpitu. Moral je v navzočnosti beljaškega okrožnega glavarja voditi komisijsko obravnavo s slovenskimi (*windischen*) pooblaščenci občine. Ker je glavar že 26 let živel zunaj Kranjske in ni uporabljal svojega materinega jezika, ga ni bil dovolj vešč, zato je pritegnil k obravnavi še dva uradnika, ki sta bila tudi iz Kranjske, eden je bil okrožni, drugi pa okrajni komisar. Salomon je postavljaj pooblaščenec občine vprašanja v »kranjskem« jeziku, nato pa je njihove »windischen« odgovore zabeležil nemško v zapisniku.²⁹ Kljub uspešno opravljenem izpitu, o katerem je bila obveščena dvorna pisarna, se je Salomon pozneje kot komisar v Novem mestu posluževal pri obravnavah pomoči tolmača. Salomon pa ni bil edini primer okrožnega komisarja, ki je z opravljenim izpitom in spričevalom dokazoval jezikovno sposobnost, ki je dejansko ni imel.

Bolj kot gubernij je bila dvorna pisarna pozorna na pomankljivo jezikovno znanje uradništva okrožnih glavarstev na slovenskem ozemlju. Leta 1827 je sporočila guvernerju vladarjevo odločitev, da deželne vlade ne smejo za okrožne komisarje predlagati oseb, ki poleg drugih potrebnih sposobnosti ne obvladajo dovršeno tudi deželnega jezika. Temu sporočilu so sledila navodila dvorne pisarne, da se smejo predlagati za okrožne komisarje v Iliriji, to je na Kranjskem in Koroškem, tisti kompetenti, za katere je znano, da so popolnoma zmožni slovenskega jezika (*der krainischen oder windischen Sprache*) kot svojega materinega jezika ali kot jezika, ki so ga že uporabljali pri uradnem poslovanju. Vsi drugi bi se morali predhodno podvreči izpitu in sicer tako, da bi v prisotnosti okrožnega glavarja, ki je vešč slovenskega jezika, vodili ustno obravnavo s strankami v tem jeziku. Ob tej priliki so bili tedanji okrožni komisarji tudi opozorjeni, da ne bodo mogli napredovati v višji razred brez znanja slovenščine. Guverner je naročil njim in vsem konceptnim praktikantom, ki še niso bili zmožni slovenščine, da se je na-

²⁹ AS, Gub. arhiv fasc. 5 (1827-8), ref. 15; Mal. n. o. m. str. 230 sl.

učijo, ker si bodo morali sami sebi pripisati, ako jih ne bodo upoštevali pri napredovanjih.³⁰

Gubernij pa najbrž ni imel volje, da bi poskrbel za izvajanje svojih naročil. Leta 1832 je moral dvorni pisarni poročati, da več okrožnih glavarjev in okrožnih komisarjev njegovega področja ni bilo zmožnih slovenščine ali pa so jo le pomanjkljivo obvladali. Leta 1833 je cesar obnovil sklep, da morajo biti imenovani na taka mesta le kompetenti s popolnim znanjem jezika, ki se uporablja v deželi in v okrožju, kjer službujejo. Da bi se zagotovila potrebna jezikovna usposobljenost, je cesar odločil, naj se že pri sprejemanju praktikantov v posameznih deželah monarhije upošteva znanje posebnih deželnih jezikov, kot je to veljalo za uradnike. Leto pozneje so v dvorni pisarni zopet obravnavali primer uradnika s pomanjkljivim jezikovnim znanjem. Tedaj je vladar ponovno odločil, da morajo biti uradniki okrožnih glavarstev, ki uradno občujejo neposredno s podeželskim ljudstvom, popolnoma vešči deželnega jezika. Pri personalnih predlogih se nadrejena oblastva ne smejo zanašati le na trditve kompetentov. Neposredni predstojniki morajo izrecno zagotoviti, da je izjava o popolnem znanju deželnega jezika tudi pravilna. V zvezi s to cesarjevo odločitvijo je dvorna pisarna naročila, naj v bodoče pri predlogih glede osebja pri okrožnih glavarstvih deželni šef izrecno pripomni, da po njegovem prepričanju predlagani kompetenti popolnoma obvladajo deželni jezik in so sposobni v njem voditi komisijske obravnave.³¹

Najvišje državno oblastvo je sicer vztrajno pritiskalo na ljubljanski gubernij z zahtevo, naj se pri okrožnih glavarstvih nastavlja uradništvo, ki je zmožno z ljudstvom uradovati v slovenskem jeziku. Gubernij pa zadostni jezikovni usposobljenosti okrožnih uradnikov ni pripisoval takega pomena. Zadovoljeval se je tudi s pomankljivim jezikovnim znanjem ter je večkrat opravičeval neznanje slovenščine posameznih uradnikov v popolnoma slovenskih okrožjih z izgovorom, da opravljajo posle, pri katerih je ne potrebujejo. Zadostovalo mu je, da so znali slovensko le nekateri izmed uradnikov. Guvernerji se niso zavedali potrebe, da bi državni uradniki poznali jezik ljudstva, med katerim so opravljali službo. Ponajveč so bili tujci, ki so prišli od drugod, tudi višji gubernijski uradniki so bili dostikrat iz drugih dežel. Tako uradništvo se ni poglobljalo v jezikovna vprašanja dežele, ki mu je bila tuja. Krivda za to stanje pri vodilnem uradništvu gubernija pa je bila pri dunajski vladi in centralistično urejeni upravi, ki ni bila voljna dosledno upoštevati različne razmere v posameznih deželah. To se je pokazalo tudi ob organizaciji državne uprave po obnovitvi avstrijske oblasti v prejšnji francoski Iliriji. Leta 1814 se je razpravljalo, ali naj bi se Kranjska morebiti priključila graškemu guberniju. Tedaj je dvorni organizacijski komisar grof Saurau svetoval cesarju, naj v primeru, da Kranjski dovoli posebno deželno vlado, tajno sklene, da se za mesta predstojnikov, svetnikov in tajnikov domačini brez izjeme izključijo. Po njegovem mnenju so imeli premajhni guberniji napako, da so postali preveč provincialni in so se oddaljili od duha vlade. Prejšnji guberniji na Kranjskem in svojčas na Goriškem so delovali bolj kranjsko in goriško nego avstrijsko.³² Domačini sicer niso bili izključeni od višjih

³⁰ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Gouvernements-Gebiet im Königreiche Illyrien, Jahr 1827, 9. Band, Laibach 1830, str. 78 in 312; AS, Deželno predsedstvo fasc. IX-1827, št. 2541; Gub. arhiv fasc. 3 (1827-8), ref. 19.

³¹ Sammlung der politischen Gesetze ..., Jahr 1833, 15. Band, Laibach 1834, str. 16; Jahr 1834, 16. Band, Laibach 1835, str. 28; AS, Deželno predsedstvo 1834, fasc. 1, št. 171; fasc. IX, št. 2656.

³² J. Polec, Kraljestvo Ilirija, Ljubljana 1925, str. 78.

mest pri guberniju, toda dvorni pisarni, kjer je marsikdo imel iste nazore kot grof Saurau, se ni zdelo potrebno, da bi od njih zahtevala vsaj tako jezikovno usposobljenost kot od okrožnih uradnikov. Zdi se, da med gubernijskimi višjimi uradniki običajno ni bilo nobenega, ki bi slovenščino toliko obvladal, da bi mogel uradnemu prevajalcu pri prevajanju zakonov pomagati z nasveti glede strokovne terminologije. Ko je imel Metelko težave s prevodom poštnega zakona, mu je gubernij naročil, naj se v tem pogledu posvetuje s takratnim okrožnim komisarjem Karlom Raabom. Raab je bil sin ljubljanskega obrtnika, slovenščina je bila najbrž njegov materin jezik. Verjetno si je znanje jezika razširil z lastnim prizadevanjem, kajti v njegovi mladosti slovenščina še ni imela svojega mesta v ljubljanskih šolah. Leta 1840 je Raab postal tajnik gubernija; potem ko je bil Metelko razrešen prevajalstva, je nekaj časa opravljal ta posel.³³

V začetku prejšnjega stoletja so dobila konkretnejšo obliko prizadevanja države za organizacijo uprave in sodstva po okrajih. Opravljanje upravnih in sodnih funkcij je bilo v nekaterih okrajih poverjeno enemu izmed večjih zemljiških gospostev, ki se je označevalo kot delegirana ali okrajna gosposka. V okrajih, kjer ni nobeno zemljiško gospostvo prevzelo te naloge, so oblastne funkcije opravljali okrajni komisariati z državnimi uradniki. V področje okrajnih oblastev so sodile splošne upravne zadeve, davčne zadeve, opravljanje naborov ter civilno sodstvo in sodstvo o prestopkih.³⁴ Okrajna oblastva, ki so bila pod nadzorstvom okrožnih glavarstev, so postala tedaj tisti državni organi, ki so imeli neposreden stik s podeželskim prebivalstvom. Za uspešno opravljanje poslov je bilo potrebno, da so pri njih zaposleni uradniki znali slovenščino. Država je sicer določila, kakšno strokovno usposobljenost morajo imeti uradniki za opravljanje upravnih in sodnih poslov pri okrajnih uradih. Ni pa se dalo ugotoviti, ali so bile postavljene tedaj kakšne zahteve glede njihovega jezikovnega znanja. Ker so pri okrajnih uradih službovali največ domačini, vsaj na Kranjskem v tem oziru ni bilo večjih problemov. Na Štajerskem in Koroškem pa je slovenščine zmožnih uradnikov med domačini primanjkovalo, zato naletimo v tamkajšnjih slovenskih okrajih večkrat na uradnike iz Kranjskega. Znanje deželnega jezika je povečini med pogoji v razpisih služb pri okrajnih gosposkah, ki so bili objavljeni v ljubljanskem uradnem listu. Razpisi so se nanašali na okraje večjega dela slovenskega ozemlja in kažejo na splošno, kakšne so bile zahteve glede jezikovne usposobljenosti okrajnega uradništva. Ker bodo razpisi državnih in tudi drugih služb, pri katerih je bilo med pogoji znanje deželnega jezika pozneje podrobneje obravnavani, naj bo na tem mestu omenjeno, kaj so v tem pogledu zahtevali od okrajnega uradništva. Sodeč po razpisih je dostikrat zadostovalo, da so uradniški kompetenti za silo razumeli jezik ljudstva, s katerim so bili v uradnih stikih. Razpis za mesto okrajnega komisarja v Velesovem je predpisoval, naj kandidat obvlada kranjski ali pa sorodni slovanski jezik. Od okrajnih komisarjev in sodnikov na Goriškem so zahtevali znanje kranjskega ali drugega v deželi običajnega slovanskega jezika, včasih je bil naveden le slovanski jezik. Na Štajerskem in Koroškem je bil največkrat zahtevan »windisch« ali pa kranjski jezik. Večkrat so se torej pri okrajnih uradnikih zadovoljili z znanjem kakšnega slovenščini sorodnega jezika, kar seveda ni moglo zagotoviti pravega sporazumevanja s prebivalstvom. Na splošno je bila jezikovna uspo-

³³ Slovenski biografski leksikon, Raab Karel Ksav.

³⁴ Polec, n. o. m. str. 127 sl.; Vilfan, n. o. m. str. 379.

sobljenost uradništva, ki je imelo stik z ljudstvom, pomanjkljiva. Sicer pa tudi drugače uradništvo, zlasti pri okrajnih gosposkah, večkrat ni bilo zadostno usposobljeno. Zemljiška gospostva, ki jim je bilo delegirano opravljanje političnih in sodnih poslov, niso gledala toliko na sposobnost, kolikor na višino plače, ki jo je zahteval kompetent za mesto komisarja ali sodnika.³⁵

Po marčni revoluciji je bila ena izmed slovenskih zahtev, da se slovenščina uporablja v uradovanju in se za uradnike v slovenskih krajih nastavlja uporablja uradniki, ki so tega jezika zmožni. Eden najvnetejših propagatorjev te zahteve je bil Mihael Ambrož. Bil je okrajni komisar in sodnik v več okrajih in je dobro poznal težave in nesporazume, ki so nastajali tam, kjer uradništvo ni dobro poznalo jezika prebivalstva. Zato se je zavzemal zlasti, da bi se v slovenščini sestavljale poravnave, dolžna pisma in zakupne pogodbe ter odloki, razsodbe, prisvojitelne listine, sploh vsi spisi, ki jih dobi v roke kmet v dokazilo svoje posesti in svojih pravic. Slovenski naj bodo tudi vsi sodni razglasi ter razne objave, ki so namenjene javnosti. Ambrož je bil prepričan, da bi se take zahteve dale takoj uresničiti s količkom dobre volje.³⁶ To se je dejansko tudi izkazalo, ko so nekatera okrajna sodišča začela izdajati sklepe in oklice v slovenščini, kar pa je naletelo na odpor višjih državnih oblastev. Če pa taka uveljavitev slovenskega jezika v letih po marčni revoluciji ni bila mogoča pri vseh državnih uradih na slovenskem ozemlju, je bil vzrok v nastavljanju jezika nezmožnih uradnikov.³⁷

Ko so kranjski deželni stanovi po sklepu zbora 6. aprila 1848 na pobudo Slovencev (slovenske zahteve je predlagal dr. Bleiweis) prosili cesarja, naj se v deželi nastavlja slovenščine zmožni uradniki, so nazorno opisali, kakšno je bilo v tem pogledu tedanje stanje. Opis je toliko bolj zanimiv in verodostojen, ker je bila večina članov deželnih stanov nemškega rodu. V vlogi vladarju navajajo, da je le malo uradnikov, ki so dnevno občevali z ljudstvom, razumelo deželni jezik. V važnih zadevah so se morali pogosto posluževati tolmačev, ki so večkrat popačili resnico. Najbolj žalostne so take ugotovitve za okrajne urade, za deželno in tudi za apelacijsko sodišče. Gubernijski praktikanti bi se morali po predpisih izkazati z znanjem deželnega jezika, vendar komaj dobra polovica ga nekaž razume. Oblastva so se zadovoljila s tem, da je bil kandidat kranjski domačin, četudi brez znanja materinega jezika. Sicer pa je bilo lahko dobiti spričevala, ki so potrjevala, da prosilec zna slovensko. Skoraj nikjer se ne izstavljajo listine v slovenščini in kmet pogosto podpisuje spise, ki jih ne razume. Uradno občevanje z ljudstvom v jeziku, ki ga ne razume, je vzrok nezaupanja do vlade. Zato je potrebno, da uradniki vseh državnih oblastev popolnoma obvladajo deželni jezik v govoru, čitanju in pisavi. Dunajska vlada je priznala utemeljenost zahteve po znanju slovenščine za kranjsko uradništvo, guberniju pa se je zdela sodba deželnih stanov preveč neugodna in zahteve pretirane. Da bi mogel prikazati dunajski vladi jezikovno vprašanje v lepši luči in dati predlog za njegovo reševanje, je poizvedel za mnenje okrožnih glavarstev in apelacijskega sodišča. Okrožni glavarstvi v Novem mestu in Postojni sta zatrjevali, da uradniki tistih oblastev, ki so največ in neposredno občevala s podeželskim ljudstvom, obvladajo deželni jezik tako, da morejo razpravljati s strankami. Priznali pa sta, da jih je le malo, čeprav so bili skoraj vsi domačini, ki bi znali deželni jezik brati, še

³⁵ Polec, n. o. m. str. 186 sl.

³⁶ Mal, n. o. m. str. 788 sl.; Slov. biogr. leksikon, Ambrož Mihael.

³⁷ J. Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1888, str. 295.

manj pa pisati oziroma koncipirati spise. Krivda je pač na pomanjkljivem šolskem pouku deželnega jezika. Najprej bi bilo treba pouk izboljšati, potem bo mogoče sčasoma uvesti deželni jezik tudi kot uradni jezik. Dokler zna le majhen del prebivalstva brati ali celo pisati v kranjskem jeziku, ne preostane drugega kot obdržati nemščino za uradni jezik in nastavljeni le take uradnike, ki bodo toliko zmožni deželnega jezika, da bodo neovirano občevali in uradovali v tem jeziku. Apelacijsko sodišče je odkrito pokazalo nerazpoloženje zoper kakšne bistvenejše jezikovne spremembe v sodnem poslovanju. Najsvečanejše je zavrnilo podtikanje, da bi bili vsaj pri okrajnih komisariatih nastavljeni deželnega jezika nezmožni uradniki, kolikor je pač apelacijsko sodišče vplivalo na njihovo nastavljanje. Pri kranjskem mestnem in deželnem sodišču je bil le en svetnik, ki ni obvladal deželnega jezika, bil pa je popolnoma zaposlen s strankami, ki so govorile nemško. Tudi pri apelacijskem sodišču je bilo kot svetnikov več deželnega jezika večjih Kranjcev, kakor pa je bilo potrebno glede na število spisov, ki so prihajali iz Kranjske. Za neresnično je označilo trditve, da ima apelacijsko sodišče opravka neposredno s strankami in da mora sprejemati slovenske spise. Apelacija je bila z njimi v zvezi le s posredovanjem sodišč prve stopnje. Če so kranjskega jezika zmožni le tisti, ki ga znajo brati in pisati, bo izbira še manjša, zlasti ob trditvi, da niti kranjski svetniki pri mestnem in deželnem sodišču niso tega zmožni. Ker za sporazumevanje v jeziku ni potrebno znanje branja in pisanja, se zdi, da je namen zahteve po popolnem znanju deželnega jezika pri sodiščih doseči proglasitev kranjsčine za uradni jezik. To pa bi bilo prenačljeno, ker zna po priznanju deželnih stanov le malo izobraženih Kranjcev svoj jezik brati in pisati ter je le malo listin v kranjskem jeziku, čeprav je izstavljanje dano na voljo. Zahtevi po uporabi slovenščine je bilo apelacijsko sodišče pripravljeno ugoditi le v eni točki. Strankam naj bi se na zahtevo listine izstavljale v kranjskem jeziku, toda z opozorilom, da bodo morale na svoje stroške preskrbeti nemški sodni prevod v primeru, ako bi se uporabile v sodnem postopku. Sodbe in sodni sklepi naj bi se kot do tedaj izdajali v nemščini, strankam pa bi se morali na zahtevo izročiti prevodi v kranjskem jeziku. Potem ko je gubernij dobil mnenja okrožnih glavarstev in apelacijskega sodišča, je sporočil ministrstvu svoj predlog glede možnosti slovenščine pri uradovanju. Uvodoma je opozoril ministrstvo, da le okrajni komisariati občejejo in razpravljajo predvsem s podeželskim prebivalstvom, okrožna glavarstva imajo šele v drugi vrsti z njim opravka. Z malimi izjemami so okrajni uradniki deželni domačini in zmožni kranjskega jezika. Maloštevilni tujci so koroški ali štajerski Vendi, ki se jim pa prav tako ne more odrekarati znanje deželnega jezika kakor Kranjcem, ki služijo v slovanskem (prvotno je bilo v konceptu zapisano »slovenskem«, bilo pa je prečrtano in popravljeno v »slovanskem») delu Koroške ali Štajerske. Glede okrajnih uradnikov in glede sodnikov je treba ugovarjati trditvi deželnih stanov, da ne razumejo deželnega jezika, ako je pri tem mišljeno ustno sporazumevanje s podeželskim ljudstvom. Ako pa gre pri tem za znanje branja in pisanja, more gubernij potrditi, da imajo le malokateri to znanje tudi med domačini. Z dobro vestjo je mogoče trditi, da zna le najmanjši del kranjskih prebivalcev brati svoj jezik, kaj šele pisati. Pri takem stanju je neznanje branja in pisanja pri uradnikih brez posebne škode za podeželsko ljudstvo. Zahteva deželnih stanov, da bi gubernijski in okrožni konceptni praktikanti morali izkazati znanje deželnega jezika, se guberniju ni zdela utemeljena, ker je gubernijsko območje obsegalo

tudi Koroško, kjer sta bili dve tretjini čistih Nemcev. Glede možnosti uvedbe deželnega kot uradnega jezika je bil gubernij enakega mnenja kot apelacijsko sodišče. Pri tedanjem stanju splošne izobrazbe še ni bil čas za to. Treba pa je upoštevati obstoječe predpise o nastavljanju takih uradnikov pri okrajnih in okrožnih uradih, ki morejo z ljudstvom občevati v njegovem jeziku, ne zahteva pa se še znanje branja in pisanja. Gubernij se je strinjal, da bi se na Kranjskem dovolilo, kar je bilo priznано prebivalstvu mariborskega in celjskega okrožja pri sodnem poslovanju. Tudi v upravnem poslovanju naj bi bilo dovoljeno strankam na zahtevo izdati kranjski prevod nemške rešitve. Okrajni uradi naj bi pisali v deželnem jeziku pozive in naročila občinskim predstojništvom ter posameznikom, ki ne znajo nemško brati in pisati. Po mnenju gubernija bi predlagani ukrepi pri tedanjih razmerah zadostovali.³⁸

Precej izčrpno so povzeta izvajanja državnih organov, ki so obravnavali vprašanje uporabe slovenščine pri uradnem poslovanju. Preseneča, da so tako prostodušno priznavali pomanjkljivo jezikovno usposobljenost uradništva, ki je imelo posla s slovenskim prebivalstvom. Zdelo se jim je samoumevno, da večina ni znala slovenščine brati in pisati, čeprav so bili rojeni Slovenci. Apelacijsko sodišče je krivdo za tako stanje pripisovalo pomanjkljivemu pouku slovenskega jezika. Res je bilo za učenje slovenščine takrat slabo preskrbljeno, dve stolici za slovenski jezik nista mogli zagotoviti bogvedi kakšnega jezikovnega znanja. Toda tako slabo, kot sta hotela prikazati gubernij in apelacijsko sodišče, s slovenščino pri uradništvu ni bilo. Saj so bili leta 1848 okrajni komisarji in sodniki, ki so začeli v omejenem obsegu uradovati slovensko, pa so jih nadrejena oblastva pri tem zavrla. Zdi se, da je gubernij s pretiravanjem opisa za Slovence nepovoljnih jezikovnih razmer hotel podkrepiti svoje stališče o neizvedljivosti takojšnjega uvajanja slovenščine v urade. Tudi ni želel, da bi prišlo kmalu do uvedbe, zato je svetoval, naj se od uradnikov še ne zahteva, da bi znali slovenščino brati in pisati. Ker je dunajska vlada — še pod vtisom zahtev po enakopravnosti vseh narodov, ki jih je proglašalo revolucionarno gibanje — bila pripravljena dati več pravic slovenskemu jeziku v državnih uradih, bi se leta 1848 dala razširiti njegova uporaba v večji meri, če ne bi temu nasprotovala državna oblastva v posameznih deželah.

IV

Več kot predpisi o jezikovni usposobljenosti državnega uradništva povejo o službenih mestih, za katera je bilo potrebno znanje slovenščine, razpisi takih služb s pogoji, ki so jih morali kompetenti izpolnjevati. Državni organi in zavodi so pogosto objavljali v ljubljanskem uradnem listu (*Laibacher Zeitung*) razpise za prosta službena mesta. Pri teh razpisih je bilo običajno navedeno tudi potrebno znanje jezikov. Razpisana mesta niso bila le na Kranjskem. V ljubljanskem uradnem listu so priobčevala razpise državna oblastva, katerih področja so obsegala vse slovenske dežele, razpisana mesta so bila tudi na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Pogosto so razpisovali službena mesta državni in drugi javni organi iz sosednjih dežel, zlasti ako so potrebovali uslužbenca z znanjem slovenskega jezika. Tako je bilo z razpisi za službena mesta v ljubljanskem uradnem listu zajeto vse slovensko ozemlje v tedanji

³⁸ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847-8), ref. 57; Mal, n. o. m. str. 802 sl.

Avstriji. Niso pa bila zajeta službena mesta v vseh deželah v enakem obsegu. Razpisi državnih organov na področju ljubljanskega gubernija, to je na Kranjskem in Koroškem, so sodili v ljubljanski uradni list, graški in tržaški gubernij sta imela svoja uradna lista, v katerih so bili predvsem objavljeni razpisi iz njihovih področij.

Podatki o službah, za katera je bilo po razpisnih pogojih potrebno znanje slovenščine, so zbrani iz 25 letnikov ljubljanskega lista (od 1830 do 1855). Navedeni so po nekdanjih deželah in razporejeni po skupinah, ki zajemajo ali enaka oblastva, npr. okrožna glavarstva, okrajne urade, ali pa uslužbenice iste ali sorodne stroke. V ljubljanskem listu je bilo objavljenih nekaj oglasov zasebnikov iz Koroške in Štajerske, ki so iskali uslužbenice večje slovenščine. Čeprav ne sodijo v ta prikaz, ki obravnava slovenščino v uradih, so tudi upoštevani v ilustracijo tedanjih jezikovnih razmer.

Prevladovali so seveda razpisi za službena mesta na Kranjskem. Okrožna glavarstva so razpisovala le podrejena službena mesta, npr. za kontrolorja in pisarja okrožne blagajne ter okrožne sluge in sle. Za kontrolorja okrožne blagajne v Novem mestu je bilo zahtevano znanje deželnega jezika, kar je pomenilo slovenščino. Pisar okrožne blagajne bi moral znati nemški in slovanški jezik; slugam in slom je bilo potrebno znanje nemškega in kranjskega ali pa drugega oziroma sorodnega slovanskega jezika. Sel okrožnega glavarstva bi moral znati nemško brati in pisati, za kranjski jezik te zahteve ni bilo.³⁹ Kameralna uprava posrednih davkov (Cameral-Gefällen-Verwaltung) prvotno v Ljubljani, pozneje v Gradcu za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko, ki je upravljala zemljiška gospostva v državni posesti, je večkrat razpisovala službena mesta pri delegiranih okrajnih gosposkah. Pri deželno-knežjih okrajnih komisariatih so službe razpisovali gubernij in okrožna glavarstva. V razpisih se na Kranjskem omenjajo okrajne gosposke oziroma komisariati Bistra na Vrhniki, Boštanj, Kostanjevica, Loka, Mokronog, Postojna, Prem v Bistrici, Trebnje in Velesovo. Razpisane so bile službe okrajnih komisarjev, sodnikov, aktuarjev, davkarjev, pisarjev in drugih uslužbencev. Na splošno je bilo za vsa ta mesta zahtevano poleg nemščine znanje kranjskega jezika, včasih je bilo dopustno tudi znanje sorodnega slovanskega jezika. V razpisu službe za sodnega aktuarja v Loki je bil pogoj znanje kranjskega ali vsaj »windisch« jezika v takem narečju, ki se govori v delih dežel ob meji s Kranjsko in ga Kranjci razumejo. Razpisi gubernija in okrožnih glavarstev so zahtevali od okrajnih uradnikov popolno znanje kranjskega jezika. Službo okrajnega komisarja in sodnika ter sodnega in političnega aktuarja je razpisovala uprava fidejkomisnega in okrajnega gospostva Lanthierija v Vipavi. Za komisarja in sodnika je bilo potrebno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika, za aktuarja pa znanje slovenskega jezika. Ob reorganizaciji upravne službe na Kranjskem leta 1853 je deželna organizacijska komisija razpisala vsa službena mesta pri novih okrajnih uradih. Glede jezikovne usposobljenosti je bila postavljena zahteva po popolnem znanju nemščine in

³⁹ »Laibacher Zeitung« je poleg časopisnega dela imela dve prilogi, »Intelligenz-Blatt« ter »Amts-Blatt«. Vsak del je bil zase oštevilčen. Uradni razpisi so bili največ v prilogi »Amts-Blatt«, manj v »Intelligenz-Blatt«, le bolj izjemoma v časopisnem delu, ki je imel kot druga dva dela včasih še »Anhang« z uradnimi objavami. V opombah so navedeni deli časopisa, v katerih so bili obravnavani razpisi objavljeni, okrajšano kot Laib. Ztg., Amtsbl. in Int. Bl. z datumom in tekočo številko. Int. Bl. 2. 1. 1830, št. 1; Amtsbl. 20. 5. 1830, št. 60; Amtsbl. 26. 7. 1842, št. 1842, št. 89; Amtsbl. 9. 11. 1844, št. 135; Amtsbl. 22. 5. 1849, št. 35.

zadostnem znanju slovenščine.⁴⁰ Kameralna uprava posrednih davkov je objavljala tudi razpise služb pri upravah državnih zemljiških gospostev za pisarje, gozdarje in lovce. Potrebno znanje jezika je bilo v razpisih različno označeno. Pisar v Loki naj bi znal slovanski jezik, gozdar v Kostanjevici in Postojni ter pisar v Stični kranjski ali temu soroden slovanski jezik, logar in lovec v Kostanjevici pa nemško in kranjsko. Za gozdarskega adjunkta v Kostanjevici je bilo predpisano popolno obvladanje kranjskega jezika ali pa »windisch«. Fidejkomisno gospostvo Vipava je zahtevalo od gozdarja in gozdnih hlapcev znanje slovanskega jezika. Za gozdarja pri idrijskem rudniku — službo je razpisala rudarska in gozdna direkcija v Gradcu — je bilo znanje kranjsčine le zaželeno. Višji rudarski urad v Celovcu, ki je razpisal mesto fužinskega nadzornika v Idriji, pa je med pogoje postavil znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Okrožno glavarstvo je od mestnega in špitalskega blagajnika v Kamniku zahtevalo, da je popolnoma več deželne jezika. Za mesto občinskega sluga v Čatežu je okrajna gosposka v Kostanjevici določila kot pogoj znanje nemškega in kranjskega ali »windisch« jezika.⁴¹ Gubernij je razpisoval službena mesta v deželni kaznilnici na ljubljanskem gradu. Bila so to mesta upravnika, paznikov in paznic ter ječarjev. Običajno so razpisi zahtevali znanje nemškega in kranjskega ali »windisch« jezika. Za službo upravnega adjunkta pri kaznilnici in prisilni delavnici je leta 1854 deželna vlada določila kot pogoj, da kompetent razume tudi kranjski jezik. Leta 1850, ko je bilo sodstvo na prvi stopnji ločeno od uprave, je deželno sodišče v Novem mestu razpisalo asesorsko mesto pri kolegialnem sodišču v Trebnjem in mesta adjunktov v Novem mestu, Krškem, Žužemberku, Velikih Laščah in Šmartnem pri Litiji. Zahtevano je bilo popolno znanje nemščine in slovenščine. Med pogoji za službi pisarjev in slug pri državnih pravdnistvih v Ljubljani in Postojni (razpisoval jih je generalni prokurator za Koroško in Kranjsko v Celovcu) je bilo znanje kranjskega jezika. V zvezi s pravnimi poklici naj bo omenjen tudi razpis zagrebške pravne akademije. Leta 1850 je razpisala učno stolico za avstrijsko civilno in kazensko pravo, pogoj je bil, da mora biti prosilec popolnoma zmožen ilirskega ali vsaj slovenskega jezika.⁴² V področju kameralne uprave posrednih davkov je bila carinska služba. Ob meji s Hrvaško je bilo več carinskih uradov; za razpisana mesta prejemnikov in kontrolorjev pri teh uradih je bil pogoj največkrat znanje nemščine in kranjskega jezika, pri nekaterih tudi hrvaščine. Carinski inšpektor v Ljubljani je moral popolnoma obvladati slovansko narečje in italijanski jezik, uslužbenec navigacijskega urada v Zalogu nemško in kranjsko ali drug slovanski jezik, uslužbenec skladišnega urada na Vrhniki pa nemško in kranjsko. V razpisu več mest za pisarje je bila pripomba, da je za Kranjsko potrebno popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Neizogiben pogoj za mesto prejemnika pri nižjem uradu posrednih davkov je bil dokaz znanja kranjskega jezika. Okrajna kameralna uprava v Ljubljani je v razpisu 20 mest za finančne paznike

⁴⁰ Amtsbl. 7. 11. 1833, št. 134; Amtsbl. Anhang 6. 9. 1838, št. 107; 27. 9. 1838, št. 116; Int. Bl. 12. 1. 1841, št. 5; Amtsbl. 21. 1. 1843, št. 9; 4. 7. 1843, št. 79; 11. 7. 1843, št. 82; Int. Bl. 11. 3. 1843, št. 50; Amtsbl. 18. 7. 1846, str. 86; Laib. Ztg. 12. 12. 1846, št. 149; Laib. Ztg. 6. 1. 1848, št. 3; Amtsbl. 27. 6. 1848, št. 77; Amtsbl. 23. 7. 1853, št. 165.

⁴¹ Amtsbl. 5. 1. 1850, št. 2; Amtsbl. 25. 1. 1840, št. 11; 25. 8. 1840, št. 102; Int. Bl. 9. 5. 1843, št. 53; Amtsbl. 29. 7. 1843, št. 90; Int. Bl. 23. 1. 1844, št. 10; Amtsbl. 20. 2. 1844, št. 22; Amtsbl. 13. 5. 1848, št. 58; Int. Bl. 10. 6. 1848, št. 70; Amtsbl. 16. 11. 1848, št. 138; Amtsbl. 21. 9. 1852, št. 216; Amtsbl. 6. 5. 1853, št. 101; Amtsbl. 24. 8. 1853, št. 191; 3. 10. 1853, št. 224.

⁴² Amtsbl. 7. 1. 1830, št. 3; 1. 7. 1830, št. 78; Amtsbl. 15. 3. 1831, št. 32; Amtsbl. 26. 1. 1839, št. 12; Amtsbl. 12. 7. 1842, št. 83; Amtsbl. 16. 3. 1844, št. 53; Amtsbl. 26. 11. 1846, št. 142; 24. 12. 1846, št. 154; Amtsbl. 12. 10. 1850, št. 235; 19. 10. 1850, št. 241; Amtsbl. 17. 6. 1851, št. 137; 23. 12. 1851, št. 294; Amtsbl. 3. 11. 1852, št. 232.

zahtevala, da znajo deželni ali sorodni jezik, na vsak način pa so morali biti zmožni tudi nemščine. Deželna finančna direkcija za Štajersko, Koroško in Kranjsko v Gradcu, ki je nasledila kameralno upravo, je od kontrolorja kameralne okrajne blagajne v Novem mestu zahtevala znanje nemščine in enega slovanskega jezika.⁴³ Za adjunkte pri cenitvah zemljiškega donosa je gubernij postavil pogoj, da morajo biti popolnoma vešč kranjskega ali »windisch« jezika, za gozdne cenilne komisarje pri katastrskih cenilnih operacijah v Iliriji je bilo zlasti dobrodošlo znanje kranjščine oziroma »windisch« ali vsaj enega slovanskega narečja.⁴⁴ Kompetent za kreditnega likvidatorja pri vojnem plačilnem uradu v Ljubljani se je moral izkazati glede znanja jezikov, predvsem kranjskega, tudi od pisarja pri kameralni okrožni blagajni v Ljubljani so zahtevali dokaze o znanju jezikov, med temi vsaj enega slovanskega. Za računovodjo pri deželni gradbeni direkciji je bilo znanje kranjskega ali drugega slovanskega jezika neizogibno. Rudarsko glavarstvo v Celovcu je v razpisu mesta uradnega sluge pri rudarskem komisariatu v Ljubljani zahtevalo znanje nemškega in kranjskega jezika.⁴⁵ Tehnične službe sta razpisovala gubernij in gradbena direkcija. Pogoj za tehničnega praktikanta pri gradbeni direkciji je bilo znanje kranjskega ali vsaj drugega slovanskega jezika, isto je veljalo za mesto cestnega komisarja. Pri okrožnem inženirju v Postojni je bilo namesto kranjskega dopustno znanje slovanskega jezika, ki je s kranjskim v bližnjem sorodstvu. Za cestnega gradbenega asistenta je bil postavljen pogoj kranjski ali »windisch« jezik.⁴⁶ Zahteva po znanju jezika, ki ga je uporabljalo ljudstvo, je bila menda redno postavljena v razpisih za mesta zdravstvenega osebja. Službe so razpisovali gubernij in okrajni uradi oziroma glavarstva. Med pogoji za zdravnika mestnih revežev v Ljubljani je bilo popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. V razpisu stolice za porodništvo na ljubljanskem liceju, ki je skrbela tudi za pouk babic v kranjskem jeziku, je bilo navedeno, da je znanje tega jezika neizogibno. Ko je leta 1854 deželna vlada razpisala na porodniškem učnem zavodu mesto asistenta, je zahtevala znanje kranjskega ali enega temu sorodnega slovanskega (!) jezika. Okrajni ranočelniki v Postojni, na Planini ter v Železnikih so morali imeti popolno znanje kranjskega in nemškega jezika, za babico na Dolskem je bil pogoj kranjski jezik.⁴⁷ Za službe v šolstvu je na voljo le malo razpisov. Dva se nanašata na ljubljansko normalko. Od risarskega pomočnika so zahtevali znanje kranjskega ali drugega sorodnega slovanskega jezika, za mesto učitelja je bilo znanje kranjščine neizogibno. Za učno mesto pastoralne teologije na ljubljanskem liceju je bilo potrebno popolno znanje deželnega jezika, ker so bila predavanja v kranjščini in se je tudi ustni konkurzni izpit opravljal v istem jeziku. Gimnazijski adjunkt je moral biti popolnoma vešč kranjskega jezika. Škofijski konzistorij, ki je razpisal službo obrtne učiteljice v Idriji, verjetno

⁴³ Amtsbl. 5. 1. 1830, št. 2; Int. Bl. 15. 12. 1833, št. 150; Int. Bl. 12. 8. 1843, št. 96; Amtsbl. 8. 1. 1846, št. 4; Amtsbl. 31. 8. 1848, št. 105; 30. 9. 1848, št. 118; 16. 11. 1848, št. 138; 25. 11. 1848, št. 142; Int. Bl. 13. 12. 1849, št. 149; Laib. Ztg. 4. 1. 1850, št. 3; Amtsbl. 30. 1. 1850, št. 25; Laib. Ztg. 27. 2. 1850, št. 48, Anhang; 15. 4. 1850, št. 85, Anhang; Amtsbl. 27. 4. 1850, št. 96; Amtsbl. 15. 4. 1851, št. 86.

⁴⁴ Amtsbl. 20. 5. 1830, št. 34; 2. 9. 1830, št. 106

⁴⁵ Amtsbl. 17. 12. 1835, št. 151; Amtsbl. 19. 5. 1846, št. 60; 22. 10. 1846, št. 127; Laib. Ztg. 10. 7. 1854, št. 153.

⁴⁶ Amtsbl. 21. 6. 1838, št. 74; 4. 12. 1838, št. 145; Amtsbl. 24. 6. 1843, št. 75; Amtsbl. 16. 9. 1845, št. 111.

⁴⁷ Amtsbl. 27. 2. 1830, št. 25; Amtsbl. 15. 7. 1834, št. 84; Amtsbl. 8. 12. 1835, št. 147; Amtsbl. 5. 2. 1851, št. 29; Amtsbl. 12. 8. 1852, št. 183; Amtsbl. 24. 10. 1853, št. 242; Amtsbl. 11. 12. 1854, št. 285.

je bila učiteljica ženskih ročnih del, je postavil za pogoj, da je kompetentinja popolnoma zmožna nemškega in kranjskega jezika.⁴⁸

V razpisih državnih služb na Goriškem so prevladovala mesta pri okrajnih uradih. Mesta aktuarjev je gubernij razpisal pri deželno knežjih okrajnih komisariatih za goriško okolico, Sežano in Bovec. Med pogoji za namestitve je bilo znanje nemškega, italijanskega in enega v deželi običajnega slovanskega jezika. Ob razpisu mest za okrajne komisarje, sodnike, aktuarje in davčne prejemnike pri okrajnih uradih v Korminu. Tržiču, Gorici z okolico, Sežani in Ajdovščini je bilo zahtevano popolno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika ali pa enega v deželi običajnega slovanskega narečja. Ravno tak pogoj je bil postavljen v razpisu navedenih uradniških mest pri okrajnih uradih v Tolminu in Kanalu, ko sta bila okraja prevzeta od zasebnih zemljiških gospodstev v državno upravo. Okrajni komisar v Červinjanu je moral poleg nemščine in italijanščine znati en slovanski jezik. Zemljiška gospodstva, ki so upravljala okrajne urade v Kanalu, Braniku (Rihemberku) in Devinu so glede jezikovne usposobljenosti določile nekoliko drugačne pogoje. Po razpisu zemljiškega gospodstva v Kanalu bi morali biti okrajni komisar, sodnik in rentni prejemnik popolnoma večči nemškega, kranjskega in morebiti tudi italijanskega jezika. Fidejkomisno gospodstvo grofa Lanthierija v Braniku je za okrajnega komisarja in sodnika leta 1838 zahtevalo znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika, leta 1843 pa bi se poleg nemščine in kranjsčine zadovoljilo z vsaj nekoliko znanja italijanščine. Devinsko gospodstvo je za enako mesto postavilo pogoj popolno znanje nemškega, slovanskega in vsaj nekoliko znanja italijanskega jezika.⁴⁹ Apelacijsko sodišče v Celovcu je od svetnika pri mestnem in deželnem sodišču v Gorici zahtevalo znanje italijanščine in nemščine. Pri razpisu mesta advokata v Tolminu je civilni tribunal v Gorici leta 1831 predpisal znanje italijanskega, nemškega in slovanskega jezika, leta 1843 pa se je zahteva glasila za italijanski kakor tudi za kranjski in nemški jezik. Mesta kaznilnice v Gradiški je razpisoval tržaški gubernij. Od upravnika je zahteval znanje italijanščine, nemščine in kranjsčine, od kontrolorjev pa poleg omenjenih jezikov še ilirščino. Upravnik deželne prisilne delavnice v Gorici je moral znati italijanski, nemški in kranjski jezik.⁵⁰ Za mesto pisarja pri državnem zemljiškem gospodstvu v Bovcu je kameralna uprava zahtevala znanje nemškega, kranjskega in morebiti tudi italijanskega jezika. Zemljiško gospodstvo v Braniku je za rentnega prejemnika postavilo pogoj, da zna nemški in kranjski jezik, znanje italijanščine je bilo zaželeno.⁵¹ Ko je tržaški gubernij razpisal mesto okrožnega inženirja za Oglej, je v razpisu zahteval, da kompetent popolnoma obvlada italijanski in nemški jezik ter tudi eno slovansko narečje.⁵² Ravnatelj normalke v Gorici je moral znati nemško, italijansko, kranjsko, po možnosti še furlansko, tehnični učitelj goriške realke pa nemško in italijansko, če mogoče, tudi slovensko.⁵³ Razpisi za okrajne zdravnike in ranocelnike so na splošno vsebovali tudi pogoje glede jezikovnega znanja. Zdravnik v Kobaridu naj bi znal nemško in en slovanski

⁴⁸ Amtsbl. 23. 10. 1841, št. 127; Amtsbl. 13. 12. 1845, št. 149; Amtsbl. 13. 4. 1848, št. 45; 25. 7. 1848, št. 89; Amtsbl. 23. 11. 1852, št. 269.

⁴⁹ Int. Bl. 19. 8. 1834, št. 99; Amtsbl. 27. 9. 1838, št. 116; Int. Bl. 23. 9. 1841, št. 144; Amtsbl. 23. 8. 1842, št. 101; Laib. Ztg. 27. 12. 1842, št. 104; Amtsbl. 12. 12. 1843, št. 148; Amtsbl. 17. 10. 1844, št. 125; 19. 11. 1844, št. 139; Amtsbl. 4. 6. 1846, št. 67; Amtsbl. 18. 3. 1847, št. 33; 28. 12. 1847, št. 155.

⁵⁰ Amtsbl. 22. 7. 1830, št. 86; Amtsbl. 13. 12. 1831, št. 149; Amtsbl. 11. 2. 1845, št. 18; 5. 8. 1843, št. 93; Laib. Ztg. 12. 1. 1847, št. 5; Amtsbl. 30. 3. 1847, št. 38; 28. 8. 1847, št. 103.

⁵¹ Amtsbl. 1. 12. 1855, št. 144; Amtsbl. 16. 8. 1845, št. 98.

⁵² Amtsbl. 14. 5. 1844, št. 58.

⁵³ Amtsbl. 1. 5. 1847, št. 52; Amtsbl. 1. 6. 1853, št. 121.

jezik, v Ogleju nemško, italijansko in kranjsko, v Braniku nemško, nato pa kranjsko ali pa drug slovanski jezik, ter ranocelnik v Kanalu kranjsko. Mestni magistrat v Gorici je zagotavljal za mesto živinozdravnika mestnega okraja prednost kompetentu z znanjem tam običajnih jezikov, to je italijanskega, nemškega in kranjskega.⁵⁴

Za mesto sodnika (svetnika) pri sodišču v Trstu je apelacijsko sodišče v Celovcu zahtevalo znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika.⁵⁵ Fiskalni adjunkt pri komorni prokuraturi v Trstu naj bi po možnosti znal tudi kakšno ilirsko narečje.⁵⁶ Kameralna uprava je med razpisnimi pogoji za kontrolorja pri prodaji soli predpisala znanje nemškega, italijanskega in ilirskega jezika. Prejemnik pri carinskem uradu v Grljanu je moral biti zmožen nemškega, italijanskega in kranjskega ali drugega slovanskega jezika, višji oficial pri glavnem carinskem uradu v Trstu naj bi po možnosti poleg nemščine in italijanščine znal še slovanski jezik, za ravnatelja istega urada je bilo zaželeno znanje kranjskega ali drugega slovanskega jezika. Mesti pri glavnem carinskem uradu je razpisala deželna finančna direkcija v Gradcu, v njenem področju so bile Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorska.⁵⁷ Od kompetentov za mesto cestnega asistenta je tržaški gubernij zahteval, da obvlada nemški, italijanski in en slovanski jezik.⁵⁸ Znanje nemškega, italijanskega in enega slovanskega jezika je bil po razpisu gubernija pogoj za ravnatelja civilne bolnišnice in z njo združenih dobrodelnih zavodov. Tržaški magistrat pa je razpisal mesti upravitelja in kontrolorja pri tej bolnišnici in pridruženih zavodih; kompetenta naj bi bila zmožna nemščine, italijanščine, kranjščine ali pa drugega slovanskega jezika.⁵⁹

Pri okrajnih komisariatih v Istri so bila največkrat razpisana mesta aktuarjev, razpisoval jih je tržaški gubernij. Za aktuarje pri okrajnih komisariatih v Voloskem in Pulju je bilo zahtevano popolno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika. V enem razpisu za aktuarja v Kopru je bila postavljena enaka zahteva, v dveh drugih pa je bilo namesto kranjskega jezika zahtevano eno izmed v deželi običajnih slovanskih narečij. Eno izmed v deželi običajnih slovanskih narečij je bil, poleg nemščine in italijanščine, pogoj za aktuarje v Vodnjanu, Buzetu in Piranu. Ravno tako zahtevo je postavila kameralna uprava za rentnega prejemnika pri okrajnem komisariatu v Kopru.⁶⁰ Več razpisov se je nanašalo na službe kaznilnice v Kopru. Upravitelj naj bi obvladal nemški, italijanski in kranjski jezik, pri kontrolorju je bila možna kranjščina ali ilirščina. Za mesto delovodje v delavnici je bilo neizogibno znanje nemškega, italijanskega in slovanskega jezika. Od paznikov so zahtevali popolno znanje italijanskega, ilirskega, dalmatinskega in nemškega jezika.⁶¹ Kameralna uprava posrednih davkov je razpisala mesto pisarja v komercialnem uradu Sv. Matej pri Kastvu ter mesto prejemnika pri obmejnem carinskem uradu v Matuljih. Za mesto pisarja je bil pogoj zlasti

⁵⁴ Amtsl. 20. 7. 1830, št. 86; 12. 10. 1830, št. 123; Amtsl. 21. 6. 1838, št. 74; Amtsl. 9. 10. 1847, št. 121; Int. Bl. 5. 4. 1849, št. 41.

⁵⁵ Amtsl. 17. 8. 1830, št. 99.

⁵⁶ Amtsl. 18. 2. 1832, št. 21; Amtsl. 4. 4. 1840, št. 41; Amtsl. 20. 12. 1842, št. 152.

⁵⁷ Laib. Ztg. 6. 12. 1849, št. 146; Amtsl. 24. 8. 1854, št. 194; Amtsl. 26. 8. 1854, št. 96; 31. 10. 1854, št. 250.

⁵⁸ Amtsl. 29. 10. 1842, št. 130.

⁵⁹ Amtsl. 4. 7. 1846, št. 80; 23. 7. 1846, št. 88.

⁶⁰ Amtsl. 4. 11. 1841, št. 132; Amtsl. 24. 9. 1842, št. 115; Amtsl. 11. 2. 1843, št. 18; 27. 5. 1843, št. 65; 30. 5. 1843, št. 64; 16. 12. 1843, št. 150; Amtsl. 18. 11. 1847, št. 138.

⁶¹ Amtsl. 13. 12. 1842, št. 149; Amtsl. 7. 11. 1846, št. 134; Amtsl. 22. 5. 1847, št. 61; Amtsl. 4. 11. 1848, št. 153; Amtsl. 17. 1. 1854, št. 13.

znanje kranjskega jezika in po možnosti tudi italijanskega, za mesto prejemnika je bila italijanščina na prvem mestu, na drugem pa kranjščina.⁶²

Nekaj razpisov se je nanašalo na službena mesta v vsej Primorski. Štajersko-ilirsko-primorska uprava carine in posrednih davkov v Gradcu je razpisala leta 1830 službe mejnih stražarjev na Primorskem. Kompetenti bi morali znati nemško, en slovanski jezik in italijansko. Primorsko-dalmatinska katedralna uprava posrednih davkov je z razpisom iskala mejne lovce in finančne paznike z znanjem nemščine ali italijanščine s pripombo, da je posebno priporočljivo znanje kakšnega slovanskega jezika. Leta 1851 je višje deželno sodišče v Trstu za svoje področje razpisalo štiri sistemizirana mesta avskultantov. Kot pogoj je bilo postavljeno znanje nemškega in italijanskega ter po možnosti slovenskega ali ilirskega jezika.⁶³

Med okrajnimi uradi, za katere so bila razpisana službena mesta v ljubljanskem listu, sta bila le dva iz Spodnje Štajerske, pri zemljiških gospodstvih v Gornjem gradu in Jurkloštru. Gornji grad je bil v posesti in upravi ljubljanske škofije, Jurklošter pa v posesti verskega zaklada in je bil v kameralni upravi. Za gospodstvo Gornji grad je bilo ponovno razpisano mesto političnega in sodnega aktuarja, med postavljenimi pogoji je bilo običajno znanje »windisch« jezika, le leta 1835 je bil zahtevan slovenski jezik. Menda je bil tedaj v razpisih prvič uporabljen ta izraz, verjetno je bilo besedilo razpisa napravljeno pri ordinariatu v Ljubljani, druge razpise z izrazom »windisch« pa je najbrž koncipiral upravni urad v Gornjem gradu. Za gospodstvo Jurklošter je razpisala kameralna uprava posrednih davkov v Gradcu mesto upravnika, okrajnega komisarja in sodnika s pripombo, da je zanj neizogibno potrebno znanje kranjskega ali »windisch« jezika.⁶⁴ V razpisu za mesto adjunkta pri komorni prokuraturi v Gradcu je štajerski gubernij zahteval znanje italijanskega in »windisch« jezika. Leta 1854 je višje deželno sodišče v Gradcu ob razpisu odvetniških mest v Celju, Brežicah, Slovenjem Gradcu in Ljutomeru navedlo kot pogoj znanje nemškega in »windisch« jezika. Notar na Vranskem je iskal uradnika, ki bi popolnoma obvladal »windisch«.⁶⁵ Kameralna uprava za Štajersko in Ilirijo v Gradcu je potrebovala gremialnega svetnika z znanjem kranjskega ali vsaj »windisch« jezika. Za mesto prejemnikov pri carinskih uradih v Ormožu in Ljutomeru je zahtevala znanje »windisch«, za mesto kontrolorja v Zavrču pa nemški in slovenski jezik.⁶⁶ Ob novi organizaciji davčne službe so bila razpisana mesta davčnih inšpektorjev. Med pogoji je bilo znanje deželnih jezikov, to je nemščine in »windisch« ali kranjščine. Znanje slovenskega jezika sicer ni bilo brezpogojno potrebno, toda pri sicer enakih sposobnostih bi imeli prednost kompetenti, ki bi ga bili večji. Razpis mest uradnih slug pri davčnih uradih je za Marenberg vseboval pogoj, da je treba izkazati morebitno znanje »windisch«, za Rogatec je moral prosilec izkazati znanje »windisch« ali drugega slovanskega jezika. Zlasti znanje »windisch« je bilo zahtevano za več davčnih uradov, tako za mesto oficila v Kozjem, prejemnika v Gornjem gradu, kontrolorja v Gornji Radgoni in v Konjicah. Tudi ko je bilo razpisanih več mest za oficiale in asistente pri davčnih uradih na Štajerskem, so bili kompetenti opozorjeni, naj izkažejo

⁶² Int. Bl. 28. 6. 1838, št. 77; Int. Bl. 21. 8. 1838, št. 100, Anhang.

⁶³ Amtsbl. 27. 5. 1830, št. 37; Int. Bl. 5. 2. 1842, št. 16; Amtsbl. 26. 6. 1851, št. 144.

⁶⁴ Amtsbl. 5. 1. 1830, št. 2; Amtsbl. 29. 11. 1832, št. 143; Amtsbl. 17. 12. 1835, št. 138; Laib. Ztg. 30. 1. 1838, št. 9, Anhang; Int. Bl. 9. 8. 1843, št. 95.

⁶⁵ Amtsbl. 1. 9. 1840, št. 105; Amtsbl. 12. 10. 1852, št. 234; Amtsbl. 8. 7. 1854, št. 154.

⁶⁶ Amtsbl. 29. 12. 1846, št. 155; Amtsbl. 31. 8. 1848, št. 105; Amtsbl. 22. 5. 1849, št. 61; Amtsbl. 27. 4. 1850, št. 96.

znanje »windisch« jezika.⁶⁷ Za šolstvo je primer samo nižja realka v Celju. Po razpisih za mesto tehničnega učitelja, poučeval naj bi risanje, so morali kompetenti izkazati morebitno znanje kakšnega slovanskega jezika.⁶⁸ Znanje »windisch« jezika sta morala imeti okrajni fizik v Slovenjem Gradcu in rano-celnik v Gornjem gradu.⁶⁹ Več zemljiških gospodstev je z razpisi iskalo uslužbenca zmožne jezika, ki ga je uporabljalo prebivalstvo njihovih okolišev. Kameralna uprava posrednih davkov je za upravni urad Jurklošter ponovno razpisala službo pisarja z znanjem nemškega in »windisch« jezika. Leta 1854 pa je bila za Jurklošter dvakrat razpisana služba gozdarja. V prvem razpisu je bilo zahtevano znanje kranjskega, v drugem pa slovanskega jezika, oba-krat je bilo dodano »ali temu sorodnega jezika«. Zemljiško okrajno in dežel-skosodno gospodstvo Šoštanj in Forhtenek je objavilo, da sprejme v službo praktikanta, ki bi bil popolnoma več »windisch« jezika. Gospodstvo na Spod-njem Štajerskem je iskalo izprašanega uradnika z znanjem kranjskega je-zika ali drugega slovanskega narečja, gospodstvo v Novem Celju pa gospo-darskega uradnika, ki bi bil zmožen »windisch« ali pa kranjščine. Nekaj let pozneje je gospodstvo Novo Celje objavilo, da sprejme teoretično in praktično izučenega fužinarja za svoje rudarsko podjetje, več je moral biti slovenščine. V razpisu za upravnika škofijskih posestev v Gornjem gradu je bil pogoj, da mora biti zmožen »windisch« jezika, leto pozneje so od gozdarja zahtevali znanje slovenščine in nemščine.⁷⁰ Poštna postaja na Vranskem je za sprejem vrtnarja ali lovca postavila kot pogoj znanje »windisch« jezika, enak pogoj je bil za namestitev poštnega ekspeditorja v Ljutomeru.⁷¹ Magistrat v Celju je od dveh policijskih uslužbencev, ki bi jih sprejel v službo, zahteval znanje nemščine in »windisch« jezika.⁷² Tudi posamezni zasebniki so za sprejem v službo postavljali pogoj jezikovne usposobljenosti. Trgovina z manufakturnim blagom v okrožnem mestu Štajerske je bila pripravljena sprejeti praktikanta z znanjem »windisch« jezika. Lekarna v Ptujju pa je iskala farmacevta zmož-nega slovanskega jezika.⁷³

Za Koroško, ki je bila v območju ljubljanskega gubernija, je bilo v ljub-ljanskem listu objavljenih precejšnje število razpisov. Okrožno glavarstvo v Beljaku je razpisalo mesto pisarja z znanjem »windisch« ali kranjskega je-zika. V gubernijskem razpisu za mesta okrajnega komisarja, sodnika in dru-gih uradnikov pri okrajnem komisariatu za Beljak in Vajškro je bilo reče-no, da bodo prednostno upoštevani kompetenti, ki se bodo mogli izkazati, da znajo »windisch« ali kranjski jezik. Nekaj let pozneje je bilo za okrajnega aktuarja v Beljaku zahtevano popolno znanje nemškega in kranjskega jezika. Aktuar s sodniškim dekretom pri deželnoknežjem okrajnem komisariatu v Spittalu je moral imeti popolno znanje nemškega in »windisch« jezika. Po razpisu kameralne uprave posrednih davkov v Gradcu je bil pogoj za spre-jem na mesto kontrolorja in davčnega prejemnika pri kameralnem gospodstvu Gospe Svete znanje nemškega in kranjskega jezika. V poznejšem razpisu

⁶⁷ Amtsbl. 1. 5. 1851, št. 99; 7. 5. 1851, št. 104; Amtsbl. 3. 5. 1852, št. 100; 6. 8. 1852, št. 178; 4. 11. 1852, št. 253; 26. 11. 1852, št. 272; Amtsbl. 10. 3. 1853, št. 56; Laib. Ztg. 30. 3. 1853, št. 71.

⁶⁸ Amtsbl. 24. 12. 1850, št. 296; Amtsbl. 16. 4. 1852, št. 86.

⁶⁹ Amtsbl. 24. 12. 1851, št. 154; Int. Bl. 4. 12. 1858, št. 145.

⁷⁰ Laib. Ztg. 21. 10. 1843, št. 84; Amtsbl. 21. 10. 1843, št. 126; Int. Bl. 10. 5. 1845, št. 56; Laib. Ztg. 26. 8. 1845, št. 68; Int. Bl. 6. 7. 1847, št. 80; Amtsbl. 13. 5. 1848, št. 58; Amtsbl. 23. 5. 1850, št. 116; Laib. Ztg. 21. 3. 1851, št. 66; Laib. Ztg. 24. 1. 1852, št. 19; Laib. Ztg. 3. 2. 1854, št. 27; Amtsbl. 15. 11. 1854, št. 262.

⁷¹ Int. Bl. 15. 4. 1847, št. 45; Amtsbl. 24. 2. 1851, št. 45.

⁷² Int. Bl. 9. 3. 1847, št. 29.

⁷³ Int. Bl. 6. 6. 1853, št. 68; Laib. Ztg. 2. 3. 1853, št. 49.

službe upravitelja in komisarja pri Gospej Sveti je bil kot potreben naveden »windisch« jezik. Tudi od sodnega sluge so pri tem gospodstvu zahtevali znanje »windisch«. Več razpisov se je nanašalo na uradniška mesta okrajnega urada pri verskozakladnem gospodstvu Podklošter, ki je bilo pod kameralno upravo. Okrajni sodnik podkloštrskega gospodstva je moral po prvem razpisu znati kranjsko ali »windisch«. V poznejšem razpisu je bil pogoj za upravitelja, ki je bil obenem okrajni komisar, ter za sodnika, davčnega prejemnika in aktuarja zlasti popolno znanje kranjskega jezika. Leta 1847 je bilo za navedene uradnike predpisano popolno znanje nemškega in »windisch« jezika. Okrajni urad v Podkloštru je imel svoj izpostavljeni urad v Trbižu. Od kompetentov za namestnika okrajnega komisarja in aktuarja pri tem uradu je bilo zahtevano le, da izkažejo jezikovno znanje, določen jezik ni bil naveden. Pač pa je leta 1848 aktuar v Trbižu moral znati nemško in »windisch« ali pa kranjsko. Ko so bila leta 1845 pri državnem gospodstvu Osoje razpisana mesta okrajnega komisarja in drugih uradnikov, ni bilo zanje nikakega pogoja glede jezikovnega znanja, dasi je bila za enaka mesta pri gospodstvih Postojna in Podklošter v istem razpisu postavljena zahteva po znanju kranjskega jezika. Leta 1848 ob razpisu službe okrajnega sodnika verskozakladnega gospodstva Osoje v Trgu (Feldkirchen) pa je bil pogoj popolno znanje nemškega in »windisch« ali kranjskega jezika.⁷⁴ Mesta upravnih in sodnih uradnikov pri magistratih deželno knežjih mest in trgov je razpisovalo okrožno glavarstvo. Magistrata v Pliberku in Guštanju sta imela skupnega sindika, ki je opravljal tudi dolžnost okrajnega komisarja in sodnika. Po razpisnih pogojih celovškega okrožnega glavarstva je bilo leta 1842 za to mesto potrebno znanje »windisch«, leta 1843 razen nemščine tudi »windisch« ali kranjskega jezika. Prvi magistratni svetnik v Velikovcu, ki je bil usposobljen za civilno in kazensko poslovanje, za politično upravo in za sodnika pri težkih policijskih prestopkih, je moral znati »windisch«. Razpis za sindika pri trškem magistratu v Železni Kapli, ki je moral biti usposobljen za mesto okrajnega komisarja in sodnika, je zahteval znanje nemščine ter »windisch« ali kranjskega jezika, za davčne prejemnike pa je bil pogoj kranjsko ali »windisch«.⁷⁵ Koroško mestno in deželno sodišče je ob razpisu dveh mest za kazenske aktuarje zahtevalo, da kompetenti popolnoma obvladajo »windisch« ali kranjsko, enako je veljalo za sodnega zapisnikarja. Kompetent za mesto četrtega ječarja je moral biti zmožen »windisch« jezika. Leta 1851 je koroško deželno sodišče po novi organizaciji sodstva razpisalo mesta za dva asesorja pri okrajnih kolegialnih sodiščih v Beljaku in Velikovcu ter mesto adjunkta pri sodišču v Železni Kapli. Za razpisana mesta je bilo potrebno znanje slovenskega jezika. Istega leta je višje deželno sodišče za Koroško in Kranjsko razpisalo notarska mesta v Celovcu, Borovljah, Pliberku, Rožeku in Železni Kapli s pripombo, da je poleg znanja nemščine potrebno tudi popolno znanje slovenščine. V razpisu za mesto adjunkta pri fiskalnem uradu v Celovcu je ljubljanski gubernij postavil kot pogoj znanje »windisch« ali kranjskega jezika.⁷⁶ Kameralna uprava posrednih davkov je objavila več razpisov za službe s pogojem jezikovne

⁷⁴ Int. Bl. 4. 5. 1830, št. 53; Amtsbl. 16. 10. 1834, št. 124; Amtsbl. 3. 12. 1839, št. 145; Amtsbl. 22. 7. 1841, št. 87; Amtsbl. 17. 5. 1842, št. 59; 25. 6. 1842, št. 76; 30. 8. 1842, št. 104; Amtsbl. 14. 2. 1843, št. 19; 30. 12. 1843, št. 155; Int. Bl. 11. 3. 1845, št. 30; Amtsbl. 15. 7. 1847, št. 83; 2. 10. 1847, št. 118; Amtsbl. 15. 2. 1848, št. 20; Amtsbl. 16. 3. 1848, št. 33.

⁷⁵ Amtsbl. 31. 12. 1842, št. 157; Amtsbl. 4. 2. 1843, št. 15; 11. 11. 1843, št. 133; Amtsbl. 11. 4. 1844, št. 44; 23. 7. 1844, št. 88.

⁷⁶ Amtsbl. 17. 3. 1835, št. 33; 17. 11. 1835, št. 138; Amtsbl. 19. 9. 1840, št. 113; Amtsbl. 12. 10. 1841, št. 122; Amtsbl. 6. 6. 1851, št. 129; 5. 12. 1851, št. 280.

usposobljenosti pri državnih zemljiških gospodstvih. Za pisarja v upravnem uradu podkloštrskega državnega oziroma verskozakladnega gospodstva je zahtevala prvič znanje kranjskega ali sorodnega narečja, drugič pa »windisch«, za gozdarja pa nemškega in »windisch« ali drugega slovanskega jezika. Za logarja pri gospodstvu študijskega zaklada v Millstattu je bil pogoj, da zna nemško in tudi »windisch«, za logarja pri kameralnem in verskozakladnem gospodstvu Št. Andraž pa nemščino in »windisch« ali drug slovanski jezik. Višja uprava posestev in podjetij kneza Friderika Lichtensteina v Vetrinju pri Celovcu je iskala lovca, ki bi bil popolnoma več nemškega in enega slovanskega jezika.⁷⁷ Za šolstvo je na uporabo le en primer. Po razpisu gubernija za mesto učitelja prvega razreda na celovski normalki so morali kompetenti navesti jezikovno znanje, zlasti glede »windisch« jezika, uposobljeni so morali biti za pouk na normalkah.⁷⁸ Na potrebo jezikovnega znanja opozarjajo razpisi zdravstvenih služb. Višji rudarski urad je razpisal mesto rudarskega ranocelnika v Plajberku pri Beljaku s pripombo, da se bo posebej oziral na morebitno znanje »windisch« ali sorodnega slovanskega jezika. Od okrajnih zdravnikov v Velikovcu in Podkloštru so zahtevali, da sta večša slovanskega jezika. Znanje »windisch« jezika je potreboval kompetent za učno stolicu teoretičnega in praktičnega porodništva v celovski babiški šoli, ker je bil pouk v tem jeziku.⁷⁹ Tudi celovski trgovci so včasih iskali učence, praktikante in pomočnike, ki so bili večši kranjskega ali »windisch« jezika. Potrebo po takem osebju so imele zlasti manufakturne in modne trgovine.⁸⁰

Razen razpisov za krajevno določena službena mesta so posamezni državni organi razpisovali nekatere kategorije služb za svoja področja na splošno. Tako so delali zlasti državni organi, katerih področje je obsegalo več dežel. Ilirska združena kameralna uprava posrednih davkov v Ljubljani je za službena mesta na Kranjskem, Koroškem in Primorskem postavila kot pogoj znanje »windisch«, kranjskega ali italijanskega jezika. Štajersko-ilirska kameralna uprava posrednih davkov v Gradcu, ki je zajemala vse štiri dežele s slovenskim prebivalstvom, je v razpisu za mesta prejemnikov in kontrolorjev v svojem področju zahtevala, da kompetenti navedejo morebitno znanje slovanskega jezika. V naslednjem razpisu je bil kranjski jezik nezogibno potreben za mesto prejemnika. V poznejših razpisih za prejemnike in kontrolorje je bil pogoj jezikovne usposobljenosti še drugače določen. Potrebno je bilo obvladanje »windisch« in kranjskega jezika, nato je bilo posebno priporočljivo znanje kranjskega ali vsaj kakšnega drugega slovanskega jezika in končno je moral kompetent izkazati, da je več kranjskega ali drugega sorodnega slovanskega jezika. Leta 1854 je štajersko-ilirsko-primorska finančna deželna direkcija v Gradcu razpisala mesta davčnih inšpektorjev, ki bi bili zmožni nemščine, »windisch« in kranjščine s pripombo, da slovanski jezik ni nujno potreben.⁸¹ Za svoje področje je istega leta razpisalo združeno

⁷⁷ Int. Bl. 7. 11. 1840, št. 134; Amtsbl. 9. 12. 1843, št. 147; Int. Bl. 23. 3. 1847, št. 33; Amtsbl. 19. 6. 1847, št. 73; 28. 10. 1847, št. 129; Amtsbl. 12. 4. 1853, št. 81.

⁷⁸ Amtsbl. 13. 4. 1848, št. 45.

⁷⁹ Amtsbl. 8. 3. 1831, št. 28; Amtsbl. 25. 1. 1838, št. 11; Int. Bl. 22. 1. 1842, št. 10; Amtsbl. 20. 4. 1850, št. 90.

⁸⁰ Amtsbl. 7. 5. 1833, št. 53; Laib. Ztg. 10. 4. 1849, št. 43; Laib. Ztg. 11. 7. 1850, št. 156; Amtsbl. 29. 5. 1852, št. 122.

⁸¹ Amtsbl. 12. 5. 1851, št. 57; Int. Bl. 12. 8. 1843, št. 96; Int. Bl. 13. 2. 1844, št. 19; Amtsbl. 17. 5. 1845, št. 59; 18. 11. 1845, št. 138; Amtsbl. 30. 9. 1848, št. 118; Amtsbl. 26. 10. 1854, št. 246.

višje deželno sodišče za Štajersko, Koroško in Kranjsko v Gradcu mesta avskulantov. V razpisu je pozvalo kompetente, naj navedejo, ali so poleg nemščine zmožni še drugih jezikov, zlasti slovenščine.⁸²

V

V stoletni dobi od srede 18. stoletja pa do časa po marčni revoluciji se uradna jezikovna praksa ni bistveno spremenila. Rezultati, ki jih je slovenski jezik dosegel na tem področju, so bili več kot skromni, ako jih primerjamo z rezultati, doseženimi v splošnem kulturnem razvoju v dobi narodnega preporoda, npr. v slovstvu, publicistiki, šolstvu. Še največ napredka je bilo pri objavljanju patentov in drugih uradnih predpisov v slovenskih prevodih, ki je zavzelo večji obseg šele po francoskih vojnah. Redno objavljanje vseh zakonov in uredb v slovenskem jeziku pa je bilo uvedeno po revoluciji leta 1848, ko je država priznala načelo enakosti pravic za vse narode in jezike v habsburški monarhiji.⁸³ Tedaj je začel izhajati državni zakonik v slovenskem jeziku in tudi dežele s slovenskim prebivalstvom so začele izdajati deželne zakonike v slovenskem prevodu. Toda slovenska izdaja državnega zakonika je že leta 1852 prenehala in je bila obnovljena šele leta 1870. Slabše je bilo z uradnimi objavami državnih organov tako upravnih kot sodnih. Ker je bil uradni jezik nemški, so ti organi javnosti namenjene razglase izdajali v nemškem jeziku. Po marčni revoluciji je bila sicer tudi slovenščina priznana kot zunanji jezik uprave in sodišč, to je, da so jo uradi mogli uporabljati za občevarje s prebivalstvom. Vendar je uporaba slovenščine kot zunanjega uradnega jezika ostala omejena le na ustno občevarje. Vzrok takega stanja je bila slaba jezikovna usposobljenost uradništva pri državnih uradih na vsem slovenskem ozemlju. Leta 1848 so upravna in sodna oblastva celo na Kranjskem, ki je bilo v celoti slovenska dežela, nasprotovala uvajanju slovenščine v urade. Kot glavni razlog za svoje stališče so navajala, da se večina uradnikov, ki so imeli opravka s slovenskimi strankami, sicer more z njimi ustno sporazumeti, da pa ne obvladajo slovenščine v branju in pisavi. Od njih ni bilo mogoče pričakovati, da bi koncipirali slovenske akte. Le manjše število uradnikov je bilo zmožnih slovenskega koncepta, zato so upravna oblastva in sodišča le izjemoma izdajala uradne rešitve, ki so morale biti objavljene, tudi v slovenskem jeziku. To dokazujejo redki slovenski razglasi v uradnih listih, ki so razen kratkodobnega Ljubljanskega časnika, izhajali v nemškem oziroma italijanskem jeziku. Eden izmed vzrokov je bila tudi še nadalje premajhna jezikovna usposobljenost uradništva, te pa ni bilo mogoče izboljšati, ker nemški birokratski aparat ni bil voljan postaviti kot pogoj za nastavitve uradništva med Slovenci popolno znanje slovenskega jezika, torej ne le v govoru, temveč tudi v branju in pisanju. Leta 1853 ob novi organizaciji okrajnih uradov na Kranjskem so bila razpisana uradniška mesta. Med razpisnimi pogoji je bila zahteva po popolnem (volle) znanjem nemškega in le zadostnem (hinlängliche) znanju slovenskega jezika.⁸⁴ Že s tako formulacijo je bilo slovenščini tedaj odkazano skromno in podrejeno mesto celo v tistih uradih, ki so bili s prebivalstvom v najbližjem stiku. Razen tega je bil pojem za-

⁸² Amtsbl. 23. 11. 1854, št. 269.

⁸³ O jezikovni politiki v nekdanji Avstriji gl. F. Zwitter, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 47 sl., 111 sl.

⁸⁴ Amtsbl. 23. 7. 1853, št. 165.

dostnega znanja premalo določen in so ga različno presojali. Bilo je največkrat dovolj, da se je uradnik mogel za silo sporazumeti s stranko v slovenskem jeziku.

V nekaterih razpisih služb za okrajne komisarje, sodnike in druge uradnike je bilo zahtevano popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Največkrat je bil tak pogoj postavljen obenem z zahtevo po popolnem obvladanju nemščine. Jezikovna popolnost je bila tedaj mišljena gotovo predvsem za nemščino in je le mimogrede zajela slovenski jezik, ne da bi razpis nameraval zanj zahtevati večjo usposobljenost, kot je bila običajna pri takratni uradni jezikovni praksi. Ni dvoma, da tudi, ko je razpis glede jezikovne usposobljenosti zahteval le popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika, nemščina pa ni bila omenjena, niso pričakovali, da bi bili kompetenit zmožni slovenskega koncepta. Saj so bili razpisi s takim pogojem objavljeni za okrajne uradnike ne le na Kranjskem, temveč tudi na Koroškem, kjer gotovo niso od njih zahtevali, da so zmožni slovenščine v govoru, branju in pisavi, ko takega pogoja niso postavljali niti na Kranjskem.

Pred letom 1848 je bil v razpisih za slovenščino na splošno uporabljen izraz »kranjski« ali pa »windisch« jezik; kot kranjski so označevali slovenščino na Kranjskem in Primorskem, kot »windisch« pa na Štajerskem in Koroškem. Skoraj v vseh primerih za službena mesta na Štajerskem in Koroškem, za katera je bilo zahtevano znanje »windisch« jezika, je bilo dodano tudi »ali kranjskega«. Bili so pa tudi razpisi s kranjščino na prvem mestu ali celo brez »windisch«. Na Štajerskem in Koroškem je namreč primanjkovalo uradnikov z znanjem slovenščine, zato so jih iskali na Kranjskem in so temu prilagodili razpisne pogoje. Kolikor so razpisi za uradnike pri okrajnih komisariatih oziroma gospostvih vsebovali pogoj glede usposobljenosti v jeziku prebivalstva, je bilo — razen na Primorskem — zahtevano znanje slovenščine (kranjskega ali »windisch« jezika). Na Goriškem in v slovenskem delu Istre pa je bil namesto kranjskega jezika večkrat zahtevan tudi drug v deželi običajen slovanski jezik, to je hrvaški. Zahteva po znanju slovanskega jezika namesto slovenskega je bila v vseh štirih deželah pogostejša v razpisih za uradniške službe posebnih strok, npr. finančne, gozdarske, zdravstvene, tehnične itd. Domačih uradnikov s tako strokovno usposobljenostjo je primanjkovalo in jih je bilo treba sprejemati tudi iz drugih dežel. Uradniki, ki so bili zmožni kakšnega slovanskega jezika, so se mogli vsaj za silo sporazumeti s slovenskim prebivalstvom in so se tudi hitreje priučili nekoliko slovenščine. V tej želji je bil ponekod postavljen pogoj, naj bi bili kompetenti večji takega slovanskega jezika, ki je bližji slovenskemu. Tako tudi ti razpisi pričajo, da so bili pogoji glede jezikovne usposobljenosti zelo relativni tako tedaj, ko je šlo za znanje kranjskega ali »windisch«, ali pa znanje kakšnega slovanskega jezika. Zahtevano ni bilo popolno obvladanje jezika prebivalstva, temveč je bila mišljena le možnost ustnega sporazumevanja, pa tudi ta le v skromnem obsegu. Pri tako pomanjkljivi jezikovni usposobljenosti uradništva se slovenščina ni mogla uveljaviti, kljub priznanemu načelu o enakosti jezikov, kot zunanji uradni jezik v pismenem občevarju oblastnih organov s prebivalstvom ter je ostala omejena le na ustno občevarje.

Razpisi služb, ki so bili objavljeni v Laibacher Zeitung, dajejo le približen prikaz uradniških mest, za katera je bilo potrebno znanje slovenščine, ker niso bila vsa mesta razpisana in tudi ni bilo zajeto glede upravnih in

sodnih oblastev vse slovensko ozemlje. Vendar moremo iz njih posneti, katera državna oblastva in institucije so imele potrebo po uradništvu, ki bi bilo zmožno poleg uradnega nemškega jezika tudi jezika, ki ga je govorilo prebivalstvo v deželi. Obenem pa razpisi opozarjajo na posamezna teritorialna območja, kjer je bilo takrat potrebno uradništvo z znanjem slovenščine. Razen območij, ki so še sedaj slovenska, se v razpisih omenjajo kraji in okoliši, ki so zunaj sedanjega slovenskega ozemlja. Taki kraji in okoliši so bili na Koroškem, kjer so razpisi zahtevali od uradniških kompetentov znanje slovenščine v nekaterih okrajih, ki so bili že onstran takratne narodnostne meje. Tudi posamezna kameralna zemljiška gospostva na nemškem območju so za nastavitvev uslužbencev postavljala kot pogoj znanje slovenščine.

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE SPRACHE BEI DEN BEHÖRDEN UND IN DER AMTLICHEN PUBLIZISTIK VON DER MITTE DES 18. BIS ZUR MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Die im Jahre 1748 als staatliche Verwaltungsbehörden erster Instanz eingeführten Kreisämter hatten ihre Amtshandlungen unmittelbar mit den Bürgern und Untertanen zu verrichten. Da diese der deutschen Sprache nicht kundig waren, war es nötig bei den Kreisämtern Beamten mit der Kenntnis der landesüblichen Sprache anzustellen. Zu Kreishauptleuten und Kreiskommissären wurden anfangs Angehörige des im Lande ansässigen Adels bestellt. Im allgemeinen waren sie im Stande sich mit dem Volke in slowenischer Sprache zu verständigen, doch es gab auch solche, die der Landessprache gänzlich unkundig waren. In solchen Fällen wurden ihnen der slowenischen Sprache mächtige Beamten zugeteilt. Vom Josef II. wurde der Zutritt zu den Stellen der Kreishauptleute und Kreiskommissäre allen Staatsbürgern, welche den Qualifikationserfordernissen entsprochen haben, eingeräumt. Nach der Entschließung seines Nachfolgers durften sie nicht im selben Kreise ansässig sein. Wegen dieser Begrenzung ihrer Auswahl und bei der fortschreitenden Germanisierung der Bürokratie mehrten sich die Anstellungen der Landessprache unkundiger Beamten bei den Kreisämtern. Unter dem Kaiser Franz I. sah sich die Hofkanzlei mehrmals gezwungen die Landesregierungen anzuweisen, für die Kreishauptmanns- und Kreiskommissarsstellen nur solche Kompetenten in Vorschlag zu bringen, welche sich im Besitze der vollständigen Kenntnis der Sprache des Landes und des Kreises, wo sie den Dienst leisten werden, befinden.

Auch bei der Veröffentlichung der Patente und der Regierungsverordnungen erwies sich die Rücksichtnahme auf die Landessprache als im Interesse der geordneten Verwaltungstätigkeit. Im Jahre 1754 wurde das erste kaiserliche Patent in slowenischer Übersetzung bekannt gemacht. Bis zum Anfang des 19. Jh. wurden nur wenige Patente ins Slowenische übersetzt und veröffentlicht. Es handelte sich besonders um solche, die für die Untertanen von Bedeutung waren. Während der Franzosenkriege wuchs die Zahl der amtlichen Kundmachungen in slowenischer Sprache an. Es waren nicht nur Regierungsverordnungen sondern auch Proklamationen, welche die patriotische Besinnung und die Widerstandskraft der Völker in der Habsburger Monarchie stärken sollten. Nach der Wiederherstellung der österreichischen Herrschaft in den illyrischen Provinzen vermehrte sich weiter die Zahl der slowenischen Übersetzungen von Patenten und Verordnungen. Trotzdem wurde nur ein Teil der erlassenen gesetzlichen Vorschriften in slowenischer Sprache bekannt gemacht. Die Schuld war bei der Regierung, die an Sorge dafür fehlen ließ, und bei den Übersetzern, die ihrer Aufgabe wegen der terminologischen Schwierigkeiten nicht immer gewachsen waren. Nach der Revolution im Jahre 1848 wurden die Gesetze und Verordnungen in der slowenischen Ausgabe des allgemeinen Reichsgesetz- und Regierungsblattes veröffentlicht. Die Länder mit der slowenischen Bevölkerung, Krain, Steiermark, Kärnten und Küstenland, gaben die Landesgesetz- und Regierungsblätter auch in der slowenischen Übersetzung heraus.

Als im Jahre 1848 Österreichs Völker den Anspruch auf nationale Gleichberechtigung erhoben haben, wurde die Frage der Einführung der slowenischen Sprache als Amtssprache bei den Behörden auf die Tagesordnung gesetzt. Die Landstände von Krain ersuchten den Kaiser zu beschließen, daß die Kenntnis der slowenischen Sprache für die Beamten in Krain gesetzlich ausgesprochen werde. Auch in der Vormärzzeit gab es Amtsstellen bei den Staatsbehörden, für welche die Kenntnis der Landessprache erforderlich war. Es handelte sich um Behörden, welche unmittelbar mit Bürgern und Untertanen verkehrten. Im allgemeinen waren die Sprachenkenntnisse der Beamten bescheiden. Sie konnten sich mit den Parteien zwar nötigenfalls mündlich verständigen, doch sie waren des Lesens und des Schreibens in dieser Sprache nicht fähig. Das illyrische Gubernium und die Kreisämter in Krain widersetzten sich dem Verlangen höhere Anforderungen für slowenische Sprachkenntnisse der Beamten zu stellen. Auch die Zentralregierung hatte nach der unterdrückten Revolution und der Einführung des Absolutismus kein Interesse mehr den Gebrauch der slowenischen Sprache bei den Behörden zu erweitern. Das geht auch aus der Konkursausschreibung der Beamtenstellen bei den im Jahre 1853 neu organisierten Bezirksämtern in Krain hervor. Als Bedingung für die Anstellung wurde die volle Kenntnis der deutschen und nur hinlängliche Kenntnisse der slowenischen Sprache verlangt.